

Suvremenici o uzročnicima kuge s kraja 1340-ih

Miše, Tea

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:773773>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-29**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Sveučilišni diplomski studij

Povijest (jednopedmetni); smjer: nastavnički

Tea Miše

Suvremenici o uzročnicima kuge s kraja 1340-ih

Diplomski rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Sveučilišni diplomski studij
Povijest; smjer: nastavnički

Suvremenici o uzročnicima kuge s kraja 1340-ih

Diplomski rad

Tea Miše

Student/ica:

Mentor/ica:
Doc.dr.sc. Antun Nekić

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Tea Miše**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Suvremenici o uzročnicima kuge s kraja 1340-ih**. rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 19. ožujka 2024.

Sadržaj

1. Uvod	2
2. Opći pregled Crne Smrti u Europi (1347.-1352.).....	5
3. Kuga iz suvremene perspektive.....	8
4. Suvremenici o uzročnicima kuge	10
4.1 Božja kazna	12
4.2. Svemir i planeti	23
4.3. Mijazma i prirodne katastrofe	27
4.4. Židovi	30
5. Liječenje kuge i njen utjecaj na mentalno zdravlje	46
6. Zaključak	53
7. Popis literature.....	56
7.1 Primarni izvori.....	56
7.2 Literatura	57
8. Sadržaj	60
9. Summary	60

1. Uvod

Crna smrt, bubonska kuga, *Yersinia Pestis*, poznatija samo kao kuga, bakterijska je bolest koja je u valu između 1347. i 1352. godine zahvatila Europu i usmrtila najvjerojatnije trećinu njene populacije. Kuga se pojavljivala još od antičkih vremena na tom prostoru i period o kojem je riječ naziva se Drugi val kuge koji je trajao sve do 1722., ali do tada još nisu bili zabilježeni toliki podaci o smrtnosti i (su)životu s kugom. Bubonska kuga osvanula je negdje u prvoj polovici četrdesetih godina 14. stoljeća (a možda i ranije) u jednoj kineskoj provinciji, odakle se širila u nekoliko pravaca na zapad ka Europi. Tadašnje Mongolsko Carstvo, točnije njegovi kaganati obuhvaćali su taj potez, a najvažniji su bili Tatari koji su imali doticaj s Đenovljanima na poluotoku Krimu. Kuga se brzo širila među Tatarima, a ona je došla u Europu upravo s đenoveškim trgovcima koji su se našli u sukobu s Tatarima 1347. Na svojim su brodovima upravo ti trgovci donijeli crnu smrt u Europu počevši od Carigrada, Messine, Dubrovnika i Marseillea koji su se zarazili do kraja 1347. godine ili jako rano 1348. Iz tih četiriju jako važnih srednjovjekovnih luka kuga se nije mogla zaustaviti i odnosila je ljudske živote na svakom koraku.

Razni pisci, kroničari, liječnici, svećenici i drugi obrazovaniji ljudi dali su nam uvida kako su izgledali njihovi dani s tom nepoznatom bolešću, kako su se pokušali braniti od nje i koga su krivili za smrtonosnu pošast.

Ova potonja upravo je tema ovog diplomskog rada: prikazati tko je iz perspektive srednjovjekovnog čovjeka kriv za kugu. Medicina i znanost tek su nedavno, prije otprilike 130 godina otkrili što se krije iza kuge – bakterija nazvana *Yersinia Pestis* u čast njenom otkrivaču Aleksandru Yersinu. Otkrili su da je to bacil koji redovno živi u životinjskim buhama, no zbog određene neravnoteže bacili se namnože i preplave tijelo buhe koja napada ostale životinje, ponajprije štakore koji su bili česti gosti u kućama tog vremena. Nažalost, kuga je zoonoza, bolest koju životinje mogu prenijeti na ljude.

Takvo saznanje srednjovjekovni čovjek nije imao i nije obraćao pažnju na štakore koji su mu potencijalno ugrožavali život. Srednjovjekovni je čovjek imao nekoliko krivaca za kugu iz više razloga. Krivce je najlakše podijeliti u tri skupine: božanski, prirodni i ljudski. Na prvom mjestu uzročnika našao se Bog. Prema vjerovanju, ljudi su toliko postali grešni da su se njihovi grijesi kolektivno akumulirali te ih je Bog zbog takve nečiste naravi sve kaznio. Mnogi su pokušali naći spas u molitvama, prenoseći kipove svetaca, u izgradnji crkava u nadi da će im Bog

oprostiti, a pripadnici fanatične sekte pod imenom flagelanti bičevali su sami sebe smatrajući da će „preko svojih leđa“ osloboditi civilizaciju od bolesti.

U drugu skupinu prirodnih uzročnika spadaju planeti i mijazmatska teorija. Planeti se nekada smatraju dvostrukim krivcem jer se mogu smjestiti i pod mijazmatsku teoriju. Prema medicinskom odjelu Sveučilišta u Parizu dogodila se konjunktura planeta Jupitera, Marsa i Saturna 1345. godine i plinovi tih triju planeta pomiješali su se u otrovni zrak koji je utjecao na ljude tako što su se zarazili nepoznatom bolešću. Druga bi bila mijazmatska teorija koja svoje korijenje ima u planetarnoj konjunkturi i onečišćenom zraku, ali se i proširuje – smatra se da taj zaraženi zrak može isto tako doći i sa zemlje zbog leševa koji trunu, otpuštanja iz zemljine kore putem potresa i slično. Mijazmatska teorija nije nastala u srednjem vijeku, već su njeni tvorci veliki doktori antike, Hipokrat i Galen koji su smatrali da loš zrak (odakle god da dolazio) utječe na (ne)ravnotežu tjelesnih humora te nas čini krhkijima, a time i sklonijima zarazi. Neki su se tadašnji poklonici ove prirodne teorije svejedno obraćali Bogu da zaustavi tu pošast jer je Bog stvoritelj planeta pa je time i posredan krivac za kugu

Treća skupina uzročnika nije nedodirljiva i nekima nepojmljiva, kao ovi koje smo do sada spomenuli, jer se radi o ljudima i to o jednoj posebnoj skupini. Židovi su mahom optuživani za postavljanje otrova u bunare i izvore vode kojima su se većinom opskrbljivale kršćanske zajednice pod uvjerenjem da se radi o globalnoj teoriji zavjere protiv čitave kršćanske civilizacije. Židovske su zajednice protjerivane, ubijane i spaljivane najviše na prostoru Svetog Rimskog Carstva s manjim udjelom u Francuskoj i Španjolskoj. Svojim doseljenjem u središte Europe s mediteranskog juga, Židovi su predstavljali nepoznat i strani element za zajednice u unutrašnjosti te ih samo stanovništvo nije rado prihvaćalo za razliku od vladajućih elita u tim mjestima. Židovi su sa sobom donosili znanje, a i novac, jer su se često bavili bankarskim poslovima i pozajmicama koje su sa sobom nosile velike kamate što ih je činilo jakim ekonomskim elementom, ali nije se nužno svaki Židov bavio time i imao toliku novčanu moć. Kada je kuga počela odnositi živote, stanovništvo je svalilo krivicu za tu bolest na Židove i ostale marginalce (gubavce, prosjake, problematične ljude). Mnogi su od njih prošli mučenja pri kojima bi priznali razne stvari u nadi da će se spasiti, ali to nije bio čest slučaj.

Za kraj tu je poglavlje o načinima liječenja kuge koje su propisivali razni doktori, koji su pak svoje znanje temeljili na antičkim saznanjima o medicini jer je srednjovjekovna medicina jedva napredovala od grčkih i rimskih dana. Kroz nekoliko savjeta koje daju doktori vidi se da je to nekakav šablonizirani oblik savjeta nadopunjen pripravcima i sastojcima koji se moraju konzumirati kako bi smanjili određene simptome njima nepoznate bolesti. Ono o čemu se

rijetko priča psihološka je slika srednjovjekovnog čovjeka koji živi s kugom – gleda kako ljudi bježe iz gradova i mjesta te ostavljaju svoju djecu i druge članove obitelji u nadi da će pobjeći od kuge, leševi koji trunu po ulicama, smrad, strah, panika, tuga, beznađe...

Svi ovi podatci crpljeni su ponajviše iz dviju knjiga, točnije dviju zbirki primarnih izvora: „The Black Death“, autorice Rosemary Horrox iz 1994. - zbirka srednjovjekovnih sekundarnih izvora iz Europe koja se bavi svim dokumentima i zapisima povezanim s kugom te se ponajviše kroz nekoliko poglavlja bavi i viđenjima krivaca za kugu kroz različita pera. Druga zbirka izvora dolazi od autora Johna Abertha nazvana „The Black Death, The Great Mortality of 1348-1350“ iz 2005. koji slično kao i R. Horrox dijeli dokumente u nekoliko poglavlja kao što su npr. izvori o medicini, izvori po geografskom području, izvori o progonima Židova, izvori o religijskom shvaćanju kuge...

U poglavlju o Židovima korištena su dva rada autora Alberta Winklera: „The Medieval Holocaust: The Approach of the Plague and the Destruction of Jews in Germany, 1348-1349“ (2005.) i članak „The Approach of the Black Death in Switzerland and the Persecution of Jews, 1348–1349“ (2007.).

Od primarnih izvora najpoznatiji je “Dekameron” autora Giovannija Boccaccia koji na početku svog djela opisuje stanje u Firenci, te je iskoristio jedan odlomak kako bi psihološki okarakterizirao preostale preživjele stanovnike tog talijanskog grada. Bizantski car Ivan Kantakuzen IV. jedan je od dva poznata nam izvora koji opisuju Bizantsko Carstvo za vrijeme kuge. Talijanski pisac i kroničar Gabriel de Mussis zapisao je svoje razgovore s Bogom i što On poručuje ljudima koje krivi za takvo stanje na zemlji. Medicinski odjel Sveučilišta u Parizu razotkrio je krivca u planetarnim parama koje sadrže otrovne tvari, a liječnici Jacme'd Agramont iz Španjolske i Gentile de Foligno iz Italije zapisali su upute kako se liječiti od kuge.

2. Opći pregled Crne Smrti u Europi (1347.-1352.)

„Koliko god puta, preljupke gospe, pomislim na to kako ste sve vi po naravi ganutljive, toliko puta spoznam da će ovo djelo, po vašemu sudu, imati težak i mučan početak, kao što je bolno sjećanje na minuli pomor i kugu...“¹

Dvanaest brodova uplovljavaju u Messinu iz Kafe negdje u listopadu 1347. godine ne znajući da sa sobom prevoze najveću srednjovjekovnu pošast koja je mogla zadesiti Europu, bubonsku kugu.

Na području Krima i Azovskog mora sredinom 13. stoljeća Đenovljani osnivaju trgovačka uporišta u Kafi (današnja Feodezija) i Tani. Na istom tom širem području smjestili su se i Mongoli, Europljanima poznatiji kao Tataři.² Do eskalacije do tada prihvatljivih kršćansko-muslimanskih odnosa došlo je 1343. zbog vjerskih netrpeljivosti kanova koji su se obratili na islam i izbacili kršćanske trgovce iz Tane. Novi sukob većeg značaja za povijesni tijek dogodio se u periodu od 1345. do 1347. jer su bili određeni prekidi, ali najznačajniji je onaj posljednji 1347. kada su Tataři vođeni kanom Jani-begom već zaraženi kugom opkolili Kafu te kršćanske trgovce iza zidina grada gađali zaraženim truplima svojih vojnika.³ Ovaj događaj smatra se prvim činom biološkog ratovanja ikada u povijesti.

Đenovljani koji su se mogli spasiti otplovili su daleko iz Kafe po cijelom Mediteranu, točnije u trgovačke luke i postave prošarane po cijelom Sredozemlju. S Đenovljanima su na štakorima, na odjeći putnika i u trgovačkoj robi putovale malene buhe, prenositelji bolesti. Već u proljeće 1347. kuga je dostigla Carigrad⁴ i po ondašnjim izvorima kuga nije birala ni mjesto ni vrijeme – svi su umirali od nje neovisno o dobi i o socijalnom statusu. Kako je Carigrad bio jedno od većih trgovišta, neovisno o moći sada već opadajućeg Bizantskog Carstva, iz grada se kuga proširila po Egejskom moru i otocima od kojih su neki bili pod Mletačkom upravom.⁵ Talijanskim se trgovcima može se pripisati ubrzano širenje kuge po mediteranskim gradovima

¹ Dekameron, 1999., str. 10.

² D. Armstrong, 2016., str. 24.-25.

³ D. Armstrong, 2016., str. 85.-86.

⁴ J. Albert, 2005., str. 13

⁵ C. Tsiamis et alii, 2011., str. 195.

- spomenuti Đenovljani i Mlečani već su odavno u trgovačkom rivalstvu s ciljem da zavladaju lukama i ispostavama gdje je god to bilo moguće, pa ne čudi što se kuga ubrzo pojavila na Kreti, u Aleksandriji i na Cipru, a ubrzo je osvanula i kod nas.⁶

Odbjegli talijanski brodovi u listopadu pristaju u Messinu na Siciliji i u roku od nekoliko dana Božja kazna zarazila je cijeli grad, a tko je uspio pobjeći, spasio se na vrijeme. Nakon tri mjeseca što je kuga harala po Siciliji, bolest je dohvatila dva glavna talijanska središta, Genovu i Veneciju u siječnju 1348. Odmah nedugo pogođeni su Pisa i Firenca. Upravo je firenca postala simbolom kuge – jer je prvi veći grad u kojem se dogodio veliki pomor stanovnika, a i zbog *Dekameron*.⁷ U prijelazu s prosinca na siječanj zarazila se i dalmatinska obala prema narativnim izvorima iz Dubrovnika, samo što se ne može dokučiti čiji su brodovi uplovili u gradove, pa se ne može pronaći krivca za kugu.⁸

U Francusku se kuga probila kroz Marseille zahvaljujući jednoj galiji koja je bila protjerana iz Italije, a kuga je zahvatila i jug Francuske te sjever Španjolske do proljeća 1348. Do kolovoza bolest se proširila do sjevera Francuske zahvaćajući Pariz, Lyon, Avignon i Burgundiju. Prešavši La Manche, pokorila je Englesku, Irsku i Škotsku do kraja 1348. Na drugoj strani kontinenta pošast je krenula preko Alpa na područje Balkana, Mađarske, Poljske i Bohemije od koje su ove dvije posljednje jako malo zahvaćene.⁹

U lipnju 1348. kuga dolazi do Njemačke iz tri smjera: iz Francuske, Italije i Balkana. Neobično do tada, a viđeno samo u Njemačkoj, veliki je postotak smrtnosti visoko pozicioniranih svećenika – čak 35% njih pogođeno je kugom što je kasnije rezultiralo zapošljavanjem manje kvalitetnih novaka i bogaćenjem crkve kroz darovnice što je možda indirektno dovelo do pokreta Reformacije stotinu godina kasnije. Za Nijemce kuga ipak nije bila Božja kazna, nego zlodjelo Židova koji kršćanima truju bunare¹⁰, no Židovima kao krivcima za crnu smrt bit će posvećeno posebno poglavlje.

Skandinavske zemlje zarazile su se preko Engleske koja je slala svoje kontaminirane brodove pune vune iz Londona za Bergen u svibnju 1349. Kuga se probila i do juga Španjolske 1349. godine dok je kralj Alfonso XI. ratovao sa muslimanima koji su bili pogođeni tom pošasti do te

⁶ D. Armstrong, 2016., str. 27.

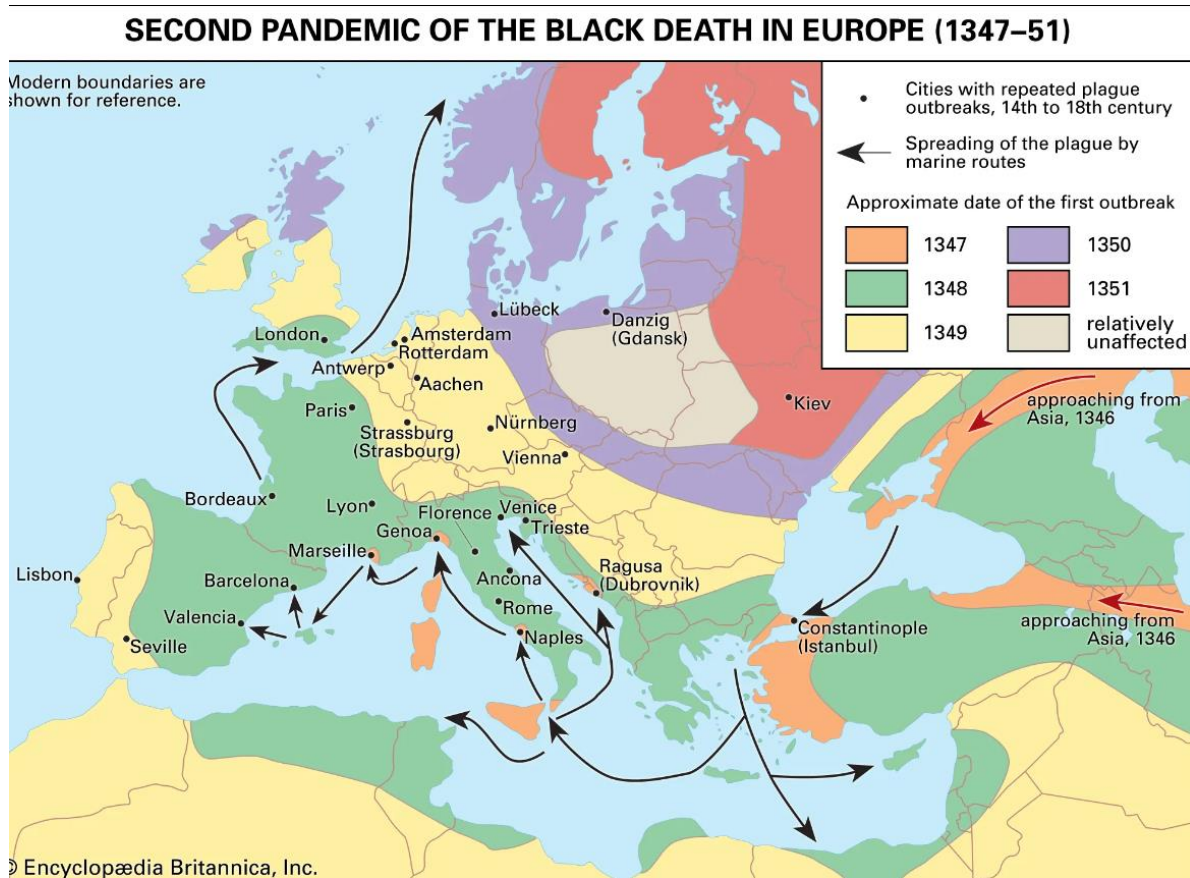
⁷ M. W. Dols, 1977., str. 54

⁸ G. Ravančić, 2004, str. 15

⁹ M. W. Dols, 1977., str. 54

¹⁰ S. Martin, 2007., str. 65-67., 75.

mjere da su se mislili konvertirati na kršćanstvo. Nedugo potom i kršćanske su trupe kralja Alfonsa bile zaražene što je dokazalo da „Bog jednako kažnjava i jedne i druge“, a sam je kralj umro od kuge u ožujku 1350. što ga je učinilo jedinim europskim vladarom žrtvom kuge.¹¹

Slika 1 Širenje Crne Smrti u valovima po Europi u trajanju od 1347. do 1351. (izvor: <https://www.britannica.com/event/Black-Death/Cause-and-outbreak>)

Ukratko, kuga je nastavila smanjivati broj stanovnika na pojedinim područjima godine pa tako znamo da se populacija do 1352. smanjila za 50% u Firenci i Kini, za 30-40% u Engleskoj, u Marseilleu je 56.000 stanovnika preminulo u prvih mjesec dana zaraze, u Parizu oko 50.000 u drugoj polovici 1348...¹² Moramo prihvatiti ove brojke jer dolaze iz primarnih izvora, iako znamo da su neke uveličane kako bi autor prikazao veću „žrtvu“ u svom gradu/ području. Zahvaljujući tim brojkama danas se daje približna procjena da je crna smrt u Europi ubila od 33%¹³ do 50%¹⁴ populacije koja je do tada navodno brojila 150 milijuna stanovnika.

¹¹ S. Martin, 2007., str. 109, 80.

¹² S. Martin, 2007., str. 111-112., 54,62.

¹³ M. W. Dols, 1977., str. 56, B. Lee Grigsby, 2004., str. 57, J. Albert, 2005., str. 3

¹⁴ D. Armstrong, 2016., str. 24.-25. Zaključak je da znanstvenici rjeđe dovode stopu smrtnosti do 50% i ostaju na 33% tj. na jednoj trećini.

3. Kuga iz suvremene perspektive

Kako bismo počeli iz medicinske perspektive pričati o kugi, prvo ćemo objasniti danas suvremeni ustaljeni naziv za kugu, a to je crna smrt. Crna smrt, kuga, pošasti – sve su to istoznačnice koje će biti korištene kroz rad, a opisuju bolest / zarazu koja je usmrtila oko trećine europskog stanovništva do 1352. godine, dok prosječan srednjovjekovni čovjek nije poznavao ni jedan od ovih termina. Srednjovjekovni kroničari ovu su pošast zabilježili pod terminima „Velika Smrtnost“¹⁵ ili „Velika Pošast“¹⁶ jer ono što se događalo nije se moglo objasniti nego tim dvama terminima.¹⁷ Poznati termin „crna smrt“ možda je čak doslovno preveden latinski termin „*pestis atra / arta mors*“ preveden u 16. ili 17. stoljeću.¹⁸ Navodno ga je skovao tj. preveo netko od kroničara u Danskoj ili Švedskoj u 16. stoljeću, s tim da „crna“ nije predstavljala boju rana na ljudskom tijelu nego nešto strašno i užasno.¹⁹

U povijesti su se istakla tri vala kuge: Justinijanova kuga u ranom srednjem vijeku, od 541. do 766., Bubonska kuga od 1346. koja se pojavljivala u mahovima do 1722., te posljednji koji je trajao od 1894.²⁰ do 1940²¹. i najviše je zahvatio Aziju, ali se proširio i do Sjeverne Amerike i Europe.²² U tom trećem valu, kuga je odmah od početka usmrtila veliki broj ljudi – navodno su procjene da je te godine u Hong Kongu umrlo 100.000 ljudi ili tri četvrtine stanovništva. Srećom, na „mjestu nesreće“ našla su se dva znanstvenika koji su u roku dva mjeseca pronašli izvor tisućljetnoj zarazi.²³ Japanac Shibasaburo Kitasato, učenik velikog znanstvenika Roberta Kocha te švicarsko-francuski znanstvenik Alexandre Yersin, učenik Louisa Pasteura u

¹⁵ J. Aberth u svojoj knjizi „*The Black Death: The Great Mortality of 1348–1350 - a brief history with documents*“ donosi prijepis dokumenata/ pisama iz perioda kuge. Samo kao primjer uzeti su: Jean de Venette – svećenik (str. 83.), Gui de Chonliac – doktor (str. 64.) i Louise Sanctus – glazbenik (str. 21.) koji su u pismenoj komunikaciji s nekim ili u dokumentu/ dnevniku naveli „Veliku Smrtnost“ / „Great Mortality“

¹⁶ Isto se tako u spomenutoj knjizi mogu pronaći primjeri koji navode „Veliku Pošast“ / „Great Pestilence“ – Giovanni Boccaccio – pisac (str. 31.), Medicinsko sveučilište u Parizu u svom priopćenju o zarazi (str. 41.) i Alfonso de Cordoba – doktor (str. 45.)

¹⁷ D. Armstrong, 2016., str. 4.

¹⁸ M. W. Dols, 1977., str. 5

¹⁹ B. Lee Grigsby, 2004., str. 64.

²⁰ S. Martin smatra da je treći val kuge započeo 1855. i smatra da je završio 1959. kada je WHO (World Health Organisation) proglasio kraj. („The Black Death“ – str. 123, 126.)

²¹ J. Aberth navodi do 1930. godine („*The Black Death: The Great Mortality of 1348–1350 - a brief history with documents*“ - str. 23.)

²² O. J. Benedictow, 2010., str. 3.

²³ S. Martin, 2007., 124

laboratoriju su secirali molekule zaraze i došli do bacila koji je prozvan *Yersinia pestis* u čast potonjem. Trebalo je nekoliko godina da se utvrdi da se bacil najčešće hvata za glodavce, točnije štakore koji na sebi imaju buhe, pa su onda upravo te buhe prenositelji jer se lako zavuku u krzna životinja, odjeću i trgovačku robu. S obzirom na to da je kuga zoonoza, zaražena će životinja moći zaraziti čovjeka.²⁴

Zaraza se događa tako što se poveća broj bacila u utrobi životinjskih buha zvanih *Xenopsylla cheopis* ili *Cortophylus fasciatus* koji inače žive u njihovim organizmima. Veći broj bacila uđe u probavni sistem buhe koja prilikom hranjenja krvlju druge životinje, najčešće crnog štakora *Rattus rattus*, otruje i njega. Štakor, ili druga životinja, šire zarazu među svojom populacijom, a oni su pak prenositelji zaraze dok ne dođu u kontakt sa ljudima.²⁵

Kugu ćemo često nazvati bubonskom ne znajući da je to samo jedan od tri oblika kuge koja postoje. Bubonska kuga ime je dobila po bubonima (grč. *boubon* – prepone), tamnim, povećanim, upaljenim limfnim čvorovima na vratu, preponama i pazusima. Čovjek zaražen bubonskom kugom ima povišenu temperaturu, povraćanje, bolove u abdomenu i migrene. Bolest može dovesti i do halucinacija, manije, iznenadnih aktivnosti kao što su plesanje i histerično smijanje. Oboljeli najčešće dobiju samo jednu oteklinu u periodu od dva do šest dana od zaraze i ako oteklina izlučuje gnoj, velika je šansa za preživljavanje – čak 40%.²⁶

Sljedeći oblik kuge pneumatska je kuga čiji su bacili mnogo zarazniji i napadaju pluća, dovodeći do iskašljavanja krvi i komplikacija kao što je otežano disanje. Zaraza se može prenositi krvlju i kapljičnim putem upravo kašljem. Bolest se razvija u roku od jednog dana, najviše tri, dok je šansa za preživljavanje maksimalno 5%.²⁷

Prema povijesnim izvorima znamo da su i u ono doba neki mogli razlikovati barem ove dvije varijante kuge, što doznajemo iz djela „Povijest“, autora bizantskog cara Ivana IV. Kantakuzena koji je vladao upravo u periodu kuge i opisuje tu pošast. Navodi da „jedna bolest napada pluća (pneumatska), a druga glavu (bubonska)“. Pripisuje i svakom pojedinom obliku kuge vlastite

²⁴ D. Armstrong, 2016., str. 11.

²⁵ B. Lee Grigsby, 2004., str. 63.

²⁶ S. Martin, 2007., str. 18-19.

²⁷ S. Martin, 2007., str. 20.

simptome: „ona koja napada pluća uzrokuje bol u prsima i izbivanje krvi na usta. Kada napada limfne čvorove, nastaju velika nateknuća - αποστασει^{28,29}

Treća i najsmrtonosniji oblik kuge je ona septička koja ide direktno u krvožilni tok. Bacili se u krvi toliko razmnože da tijelo vremenski nema mogućnosti proizvesti prepoznatljive otekline, nego ruke i noge postanu tamne i tvrde. Bilo je slučajeva gdje bi ljudi navečer legli u krevet, ali se ujutro ne bi mogli ustati, što je dokaz koliko je bolest bila brza. Srećom, ovaj je oblik kuge bio je najrjeđi, ali mu je smrtnost je bila 100%.³⁰

Za sve ove relativno moderne informacije prosječan srednjovjekovni pučanin naravno nije znao. Malene buhe bile su mu nepoznanica, nije znao da *Rattus rattus*, čest gost u njegovom domu i okućnici prenosi njegovoj obitelji bolest od koje u prosjeku i nema velike šanse za preživljavanje, nije razumio pojavu tamnih otekline na tijelu i zašto zdrav susjed navečer nije dočekao jutro. Nije znao za *Yersiniu pestis*, ali je zato dobro znao da Bog poviše njega sudi njemu i cijelom čovječanstvu zbog svih zemaljskih grijeha te da mu se to događa s razlogom, a možda je poznao nekoliko Židova u svojoj okolini koji su mogli otrovati pitku vodu i zaraziti sela i gradove ili je pak ova pošast došla kao prirodna pojava kroz poplave, potrese ili onečišćen zrak s drugog planeta. Netko je tu bio kriv, a za svakog pojedinca postojao je drugi krivac.

4. Suvremenici o uzročnicima kuge

Općenito čitajući srednjovjekovne izvore, a pogotovo one koji su nastali u doba kuge, naići ćemo na opise uzročnika tih događaja u nekom nadnaravnom stilu ili u najmanju ruku na Božju prisutnost. Prosječan srednjovjekovni čovjek nije znao za nešto bolje od Boga pa se molio i obraćao Njemu za sve što mu je bilo potrebno, pa je tako Njega uzeo i za krivca nemilosrdne bolesti. Bog se, po vjerovanju, miješao u sve pore društva i ljudskog života, sve je vidio, predviđao i kontrolirao, sukladno s tim donosio po čovjeka pozitivne ili negativne odluke. Čovjeka bi snašla sreća ako je bio dobar, ili bi na kraju života otišao u Raj, a ako je bio grešan,

²⁸ Αποστασει – Apostata (grč. otpadnik/odmetnik – od Boga) - pretpostavljamo da se upotreba tog naziva kod kuge može objasniti kroz gledanje uzroka iz srednjovjekovne perspektive kao Božje kazne prema vjerovanju da je Bog kaznio svakog tko se udaljio ili odmetnuo od Njega.

²⁹ *Cant.* 4.8 [III p.51,4-6 Sch] (iz: T. S. Miller, 1976., str. 388.)

³⁰ S. Martin, 2007., str 21.

dočekale bi ga brojne nedaće kao što su uništenje poljoprivrednih kultura, bolesti, smrt, financijske poteškoće, sve samo zato što nije živio po Božjoj riječi.³¹

Učeniji srednjovjekovni ljudi krivca za kugu vidjeli su u malo kompleksnijoj stvari – svemiru. Medicinski odjel Sveučilišta u Parizu sastao se 6. listopada 1348. kako bi podnijeli izvještaj francuskom kralju Filipu IV. koji je tražio do odgovora tko stoji iza zaraze. Došli su do zaključka da su se planeti poredali u liniju, otpuštajući tako zloćudne stvari u zrak koji udišemo, koje tako dođu i u doticaj s vodom i hranom koju konzumiramo, trujući ljudski organizam. Isto tako, medicinski stručnjaci nalažu da se ljudi, za svaki slučaj, ipak okrenu Bogu jer epidemije nikada nisu ljudski (ili svemirski) proizvod, ali da nastave slušati doktore jer se kroz medicinu vidi Božja ljubav prema ljudima.³² *Miasma* na grčkom znači „zagađenje ili mrlja“ i odnosi se na loš zrak koji čovjek disanjem unosi u organizam i dovodi do disbalansa ljudskih humora i na kraju prouzrokuje smrtonosnu bolest.³³ Teorija konjukcije planeta i mijazmatska teorija poprilično su povezane jer su obje zasnovane na tvrdnji da se radi o otrovnom zraku u atmosferi. Prema nekoliko različitih izvora mijazma nastaje: prilikom potresa kada dolazi do napuknuća Zemljine kore pa kroz pukotinu izađe loš zrak³⁴; od leševa koji trunu na otvorenom nakon nekih sukoba na Istoku (pretpostavljamo da se misli na Kaganate) ili čak od prevelikog broja uginulih riba u morima.³⁵

Prema nekim različitim mišljenjima tumačilo se da životinje prenose kugu, što je tehnički točno, ali ovdje se misli na životinje kao što su žabe, crvi, zmije, leptiri, muhe, pauci, krtice, vrane... Životinje su tu više služile kao simbol, jer koliko znanstveno znamo nijedna od ovih životinja nije doista prenosila kugu, a neke su od njih živjele pod zemljom pa simboliziraju pakao/podzemlje, bile su tamnih boja ili su najaktivnije noću, što je također okarakterizirano kao loše. Često se smatralo da su životinje predznak kuge – znak da će to naselje ili tog očevidca zadesiti bolest u kratkom roku.³⁶

Pošto ni Bog, a ni dijelovi Sunčevog sustava nisu baš bili nadohvat ruke kao krivci koje bi se moglo kazniti, Židovi, koji su bili raspršeni po kontinentu, bili su dostupni. Do sredine 14.

³¹ J. Aberth, 2005., str. 5.

³² <https://my.tlu.edu/ICS/icsfs/PlagueInWorldHistWMedicine12pg.pdf?target=022bb937-1f1c-4190-9136-3cbd7f797d6b>, str. 1-2.

³³ J. Aberth, 2021., str. 58.

³⁴ D. Armstrong, 2016., str. 93

³⁵ S. Martin, 2007., str. 57.

³⁶ J. Aberth, 2021., str. 110-111.

stoljeća vladala je misao da Židovi kuju zavjeru da unište kršćanstvo, a to su krenuli činiti šireći crnu smrt trujući bunare. Osim trovanja bunara, optuženi su i za ubijanje kršćanske djece i prakticiranje crne magije. Ono što danas nazivamo *antisemitizam* nije proizvod 20. stoljeća, već daleke antike, a u srednjem je vijeku postupno rastao sa sve većim širenjem i integriranjem židovskih zajednica u velikim gradovima.³⁷ Pogromi su počeli s kugom - židovske zajednice tada su nestale najvećim dijelom u zapadnoj Europi gdje su smatrani krivcima za kugu (dan. U Njemačkoj, Austriji, Nizozemskoj, Švicarskoj, Francuskoj, Portugalu), a u pojedinim gradovima događala su se mučenja, ubijanja i spaljivanja Židova.³⁸

O svakom uzročniku detaljnije ću se posvetiti kroz sljedeća poglavlja uzimajući u obzir razne izvore koji donose šarolike priče i izjave, a ono najvažnije je da će biti iz svih različitih Europe kako bi se prikazale razlike u vjerovanjima ljudi koji su živjeli ponekad i u istim gradovima.

4.1 Božja kazna

Nije dugo trebalo da se kršćanstvo početkom srednjeg vijeka uvuče u sve pore ljudskog društva pa tako i u medicinu koja je postojala davno prije Isusa Krista. Kako su bolesti i razne pošasti poslone od Boga u Starom i u Novom zavjetu zbog raznolikih grijeha koje su počinili ljudi individualno ili kolektivno, takva je misao prevladavala i u srednjem vijeku. Kršćanstvo je poznato po tome da je preuzelo ideje svojih prethodnika i izmijenilo ih prema svojim zadovoljavajućim parametrima, uzevši medicinsko znanje i dostignuća iz antičke Grčke te određene fizičke simptome i bolesti povezalo s nečistoćom duše i grijesima. Srednjovjekovno je tako vjerovanje da su pojedini grijesi uzrok određenim bolestima. Ovisno o vašim grijesima, vaše će vas tijelo kazniti bolešću ili će to pak Bog učiniti, da vas nauči da to više ne radite, a ako je u pitanju baš veliki grijeh, eliminirat će vas iz života kao primjer drugima. Nije bilo nužno vjerovati da su vaša djela povezana s vašim zdravljem, ali to je ušlo u podsvijest zajednica koje tako, igrajući na kartu morala, smanjuju nemoral u svojoj okolini (bludničenje, opijanje, krađa...), čineći srednjovjekovni život možda malo podnošljivijim.³⁹

Dok se lepra (guba) smatrala bolešću poslanom od Boga zbog grijeha pojedinaca, kuga je bila poslana zbog kolektivne nakupine grijeha i to posebno grijeha oholosti. No jesu li svi zaraženi

³⁷ F. Soyer, 2019., str 9., 39.

³⁸ D. Armstrong, 2016., str. 110.

³⁹ B. Lee Grigsby, 2004., str. 20, 22-23, 27.

kugom bili oholi? To je pitanje na koncu odmaklo ljude od vjerovanja u simbiotsko zdravlje tijela i duše jer nisu mogli detektirati koji je to grijeh Bog osuđivao i zašto su oni bez grijeha također zahvaćeni s pošasću.⁴⁰

Objasnivši filozofsku strana Božje kazne i zašto se ona događala, sada će biti prikazano kako je to izgledalo u praksi.

Krenut ćemo redom – odakle se prvotno kuga uhvatila u Europu i kako se u valovima širila u svim pravcima. Prvo važnije carstvo do kojeg je kuga došla đenoveškim brodovima iz Kafe je Bizantsko Carstvo. Iz Bizanta imamo za sada poznata samo dva autora povjesničara koji opisuju tadašnjicu pod kugom – Nikefor Gregoras i već spomenuti car Ivan VI. Kantakuzen. Njihova djela nisu u potpunosti prevedena s grčkog na engleski, točnije povjesničari koji su se bavili kugom preveli su samo one dijelove knjiga koji su njima bili potrebni.⁴¹ Nikefor Gregoras opisuje stanje ljudi i države kroz cijeli period pošasti i ukratko daje pregled razvoja događaja:

„Ozbiljna je i zarazna bolest zahvatila čovječanstvo. Krenuvši od Skitije i Meocije...do Tanaisa u vrijeme početka proljeća, trajala je tu cijelu godinu... Za vrijeme druge godine pogodila je Egejske otoke, pa Rodos i onda Ciprane... Nesreća je zahvatila muškarce, a i žene, bogate i siromašne, stare i mlade. Nije nitko bio pošteđen... Nesreća nije samo zahvatila ljude nego i životinje koje su bile pripitomljene od čovjeka – psi, konji i sve vrste ptica, čak i štakore koji su živjeli u zidovima kuća. Upadljivi znakovi bolesti, znakovi koji ukazuju na ranu smrt, su tumoru nalik otekline na bedrima i rukama i istovremene ulceracije koje krvare, što bi ponekad isti dan odnijelo zaraženog brzo iz života...”⁴²

Pogledavši izbliza sliku života u Bizantu, možemo uzeti zapise cara Ivana VI. Kantakuzena koji opširnije donosi opis razvoja bolesti kod čovjeka zajedno sa simptomima, ali oni su opisani ukratko u prijašnjem poglavlju pa je fokus na pronalasku krivca za bolest: *„Ne postoje riječi kojima bi se mogla objasniti priroda ove bolesti. Sve ovo može se istaknuti da ovo nema nikakve veze sa svakidašnjim zlom kojim je priroda čovjeka tu subjekt, nego je ovo nešto poslano od Boga kako bi vratio natrag čednost.”⁴³*

⁴⁰ B. Lee Grigsby, 2004., str. 57.-58.

⁴¹ C. S. Bartsocas, 1966., str. 394.

⁴² *Historiae Byzantine*, 1729, str. 405. (iz: C. S. Bartsocas, 1966., 395.)

⁴³ *Historiarum*, 1832., str. 48.-52. (iz: C. S. Bartsocas, 1966., str. 396)

Iz Carigrada brodovi odlaze u Messinu, grad na Siciliji odakle se bolest početkom 1348. počela širiti na Apeninski poluotok, a i definitivno se ubrzalo širenje bolesti na ostatak Europe. Odmah po dolasku brodova krenula je zaraza, sukladno s tim i broj mrtvih se povećavao pa su oni koji su mogli odmah otišli u Cataniju. U Cataniji se proširila panika pa su zaustavili migracije iz Messine, a novopridošle izolirali. Ništa to nije zaustavilo stotinu dnevno umrlih u oba grada, ali nade je bilo kod nadbiskupa Catanije, od kojeg je stanovništvo Messine tražilo da pošalje relikvije sv. Agate uz procesiju po njihovom gradu, ali je ipak samo uronio relikviju u vodu pa tu vodu odnio do Messine. Smatrajući da će ih dodatno zaštititi, netko je išao po ikonu Djevice Marije i pri povratku u Messinu zadesio ga je loš znak: konj s kočijom nije htio ući u grad – simbolika da ni sama Marija nije htjela ući u grad.⁴⁴

Dva talijanska kroničara zapisala su svoje viđenje Božje kazne nad Messinom, a to su Michele da Piazza i Gabriel de Mussis. Piazza je onaj koji je i svjedočio pregovorima o prebačaju relikvija sv. Agate iz Catanije u Messinu te je on i izvor za spomenuti slučaj s ikonom Djevice i kočijom. U svojoj kronici opisuje kako su jadni i poraženi bili Mesinjani i što su radili da se spase:

“ [kada je patrijarh donio svetu vodu u koju su bili uronjene relikvije u Mesinu] stanovnici požure sa oduševljenjem i zahvalom njemu i Bogu. Demoni su se pojavili u gradu, mijenjajući svoj oblik u pse i takvi su nanijeli toliko boli na tijelima Mesinaca. “ Kasnije kada je odlučen prebačaj ikone Djevice Marije u Mesinu da Piazza zapisuje „...računaju da će se [dolaskom ikone] grad riješiti demonskih vizija i ukazanja i potpuno ga osloboditi od ove smrtnosti.“ [A kada konj nije htio kročiti u grad] „Što više reći? Dolazak slike nije ništa pomogao; naprotiv, smrtnost se još više ukorijenila, tako da se više ništa nije moglo učiniti.“⁴⁵

Kod Messine je izolirani slučaj da su tražili spas u Djevici Mariji i relikvijama, te su optužili demone za veliku smrtnost, iako su prema mišljenju oni poslani od Boga da ih kazne, o čemu nešto više govori Gabriel de Mussis.

Gabriel de Mussis ide korak dalje te čak donosi Božju izjavu koja glasi: *„Neka se vaše radosti pretvore u tugu, neka vaše blagostanje bude uzdrmano nevoljama, neka tijekom života prođe u beskrajnom užasu. Pogledajte sliku smrti. Evo otvaram vrata paklene poplave... Neka oštre*

⁴⁴ S. Martin, 2007., str. 26.-27.

⁴⁵ Cronaca, 1980., str. 82.-87. (iz: J. Alberth, 2005., str. 102.-103.)

*strijele iznenadne smrti zavladaju cijelim svijetom. Neka nitko ne bude pošteđen... Neka nevini stradaju s krivcima i nitko ne pobjegne.*⁴⁶

Sa Sicilije putujemo u grad koji je postao simbol kuge, a riječ je o Firenci. Firenca je zahvaćena negdje u proljeće 1348. i to je bio prvi ozbiljnije pogođen grad, a iz kojeg imamo književno djelo kao prikaz tadašnjice. Naravno, riječ je o djelu poznatog talijanskog predrenesansnog pisca Giovannija Boccaccia i njegovom Dekameronu, u kojem donosi priče deset imućnih ljudi koji su uspješno pobjegli iz zaraženog grada, a u predgovoru Giovanni daje širu sliku o samim događajima u gradu: *“Godine 1348. smrtonosna kuga pojavila se u slavnom gradu Firenci, najljepšem od svih talijanskih gradova. Bilo da ga je proširio utjecaj planeta, ili ga je poslao Bog u svom gnjevu zbog naših bezakonja, potječe nekoliko godina ranije na Istoku...Liječnici nisu mogli učiniti ništa. Jesu li bili krivi ili je bolest neizlječiva, ne znam. Da stvari budu još gore, muškarci i žene, od kojih nitko nije bio kvalificiran za medicinu, također su pokušavali liječiti ljude. Jedva da je itko preživio. Gotovo svi su umrli unutar tri dana od pojave tumora, u većini slučajeva bez ikakve vrućice ili drugih simptoma... U ovoj ekstremnoj patnji svi zakoni, i ljudski i božanski, bili su zanemareni zbog nedostatka ljudi koji bi ih se pridržavali jer su bili ili mrtvi ili bolesni, i svatko je bio slobodan činiti što god želi... Ipak, drugi, možda najsudniji, smatrali su da je najbolji lijek bijeg; mnoštvo muškaraca i žena napustilo je grad, svoje kuće, imanja, svoje obitelji, svoja dobra i otišlo u dobrovoljno progonstvo, pobjeglo na selo, nadajući se da ih Bog neće progoniti svojim gnjevom, već da će samo uništiti one koji su ostali iza.*⁴⁷ Prema njegovoj procjeni umrlo je 100.000 stanovnika.⁴⁸

Najblaže što se može reći da se događalo u Firenci je katastrofa – ljudi bježe, ostavljaju svoje živote iza sebe, oni koji su ostali na neki improvizirani i bezuspješan način liječe ubrzo preminule, sumnja je bačena na svakog, iako su u mislima svi kolektivno krivi i sada ih Bog kažnjava. Prema opisu bolesti i kolikom su brzinom zaraženi umirali, možemo pretpostaviti da je Firencu zahvatila pneumatska kuga, što je zasigurno povećalo paniku među stanovništvom kada su vidjeli da njihovi bližnji i poznati umiru u roku od tri dana.

⁴⁶ *Document zur Geschichte*, 1841., str. 45.-57 (iz: R. Horrox, 1994., str. 15.)

⁴⁷ *Dekameron*, 1999., str. 10.-11.

⁴⁸ S. Martin, 2007., str. 37.-40., 43.

S druge strane Jadrana kuga je već početkom 1348. zahvatila dalmatinsku obalu. Iz Dubrovnika imamo izvor iz organizacije *Opera Pia*⁴⁹ koja spominje „*upletenost Svevišnjeg u strahote koje su se dogodile u gradu u proljeće 1348.*“ Stoga i vijećnici u Dubrovniku nisu krenuli u pokušaj „izbacivanja“ bolesti iz grada jer su bili uvjerenja da je netko iznad njih „ubacio“ tu bolest među njih. Pojedini dubrovački kroničari povezali su kugu i izgradnju crkve svetom Vlahu kao poklon Bogu da malo smiri stanje u gradu.⁵⁰

Jednako tako na početku 1348. kuga je iz Messine putem đenoveških galija doplovila do Marseillea – žile kucavice južne Francuske. U prvom mjesecu zaraze umrlo je 56.000 stanovnika jer je uz bubonski oblik kuge dolazio i pneumatski oblik. Iz Marseillea se do ljeta kuga proširila i do Montpelliera, Narbone, Toulousea, Bordeauxa, Avignona, Lyona i Pariza – svih većih srednjovjekovnih francuskih gradova. Avignon je bio poprilično odnedavno napučen zbog prisutnosti pape (od 1309.) pa je prema izvorima u gradu umrlo 120.000 ljudi, s podatkom da je petina imućnijih građana – uhranjenih i bogatih također umrlo, što pokazuje da je smrtnost među siromašnijim i krhijim bila puno veća. Papa Klement VI. spasio se pukom izolacijom u svoje odaje smatrajući da u ovim tamnim vremenima poglavar crkve treba ostati na životu.⁵¹

Za francusku tadašnjicu vrijedan nam je izvor Jean De Venette, fratar i autor *Kronike* koja sadrži događaje u Francuskoj po godinama od 1340. do njegove smrti 1368. Za kobnu 1348. godinu kaže:

„U mjesecu kolovozu ...pred zalazak sunca se nad Parizom podigla blistava zvijezda... kada je noć pala, velika zvijezda... razbila se u nekoliko zraka i kasnije u potpunosti nestala... Možda je ovo bio predznak za ono što je ubrzo slijedilo u Parizu i Francuskoj i svugdje. Kroz cijelu godinu i sljedeću, smrtnost muškaraca i žena, više mladih nego starijih, u Parizu i Francuskom Kraljevstvu i svugdje po svijetu je bila toliko velika da je nemoguće zakopati mrtve. Ljudi leže bolesni dva-tri dana i onda umru iznenada. Onaj koji je bio danas živ, sutra bi bio mrtav i nosili bi ga u grob...Ova bolest ili pošast je nazvana epidemijom od strane doktora... Toliko je visoka bila smrtnost u Hotel- Dieu (ustanovi za pružanje njege, kasnije

⁴⁹ *Opera Pia* (hr. Blaga djela) dubrovačka je dobrotvorna i humanitarna ustanova s ulogom skupljanja novca za siromašne, a kasnije za izvršenje oporučnih želja. S udrugom su upravljali prvotno tezorijeri, a kasnije državni rizničari. Pretpostavlja se da je ustanova osnovana sredinom 14. stoljeća.

⁵⁰ G. Ravančić, 2006., str. 17.

⁵¹ S. Martin, 2007., str. 53.-56.

bolnica) da se dugo vremena iznosilo petstotinjak tijela na kolicima do groblja Holy Innocents na zakopavanja.“⁵²

Značajan događaj vezan je za Bordeaux – kako bi ojačali savezništvo, car Engleske Edward III. šalje svoju kćer Joan princu Kastilje Pedru za ženu. Na putu prema Španjolskoj stala je u Bordeaux ne znajući da je dvorac u kojem je bila smještena nedaleko od trgovačke luke koja je izvor kuge. Princeza je nažalost podlegla bolesti 2. rujna 1348. godine, a gradonačelnik/upravitelj grada preventivno je vatrom pokušao račistiti luku od infekcije. Vatra je brzo zahvatila taj dio grada, pa tako i dvorac u kojem je bilo princezino tijelo koje nikada nije pronađeno.⁵³

Nije dugo trebalo da se iz Francuske kuga proširi na Englesku, Španjolsku i Njemačku. Upravo iz Engleske imamo najviše podataka o vremenu kuge na tom prostoru zahvaljujući bogatoj crkvenoj strukturi koja je imala veliki broj učenih svećenika koji su zapisivali nama danas bitne podatke. Pretpostavka je da je kuga ušla u Englesku kroz grad i luku Melcombe Regis (dio današnjeg Weymoutha) i da je došla u rano ljeto 1348.⁵⁴ Mora se spomenuti i neizostavan detalj – pomor velikog broja seoskih životinja što dovodi do neodbacivog zaključka da se Engleska u to vrijeme borila i s bolešću zvanom antraks⁵⁵ (hrv. naziv *bedrenica*). Antraks⁵⁶ je zoonoza, kao i kuga, koja ostavlja jako slične simptome na tijelu čovjeka – crne otekline na područjima limfnih čvorova. Engleska zaključno (najvjerojatnije u kombinaciji s antraksom) ima najveću smrtnost od svih država na kopnu gdje je medijan bio oko 50% iako je u pojedinim krajevima umrlo 70-80% cjelokupnog stanovništva. Kuga je do Londona došla kasne 1348. ili rane 1349. i to iz tri smjera (iz Glochestera nekom sporednom cestom, glavnom cestom kroz Salisbury i Winchester te kroz luku grada). London je na početku kuge imao 60.000 stanovnika, a svega dvije godine kasnije niti pola od spomenutog broja, a kao i svugdje plemići su umirali u postotku

⁵² *The Chronicle of Jean De Venette*, 1953., str. 48.-49.

⁵³ S. Martin, 2007., str. 63.-64.

⁵⁴ S. Martin, 2007., str. 91.-92.

⁵⁵ Teorija o antraksu kao zamjena za kugu pojavila se 1984. u radu zoologa Grahama Twigga, a Norman Cantor u svom djelu „*In Wake Of Plague*“ iz 2001. približava hipotezu na temelju nekoliko zaključaka: Kuga i antraks imaju iste simptome koje je teško razlučiti jedne od drugih, jedenje mesa zaraženog antraksom također može zaraziti osobu, s toga nije potreban *Rattus rattus* da donese kugu te su s arheološke strane u Edinburghu u masovnoj grobnici (koja je korištenja za pokapanje oboljelih od kuge) koja odgovara datiranju iz 14. stoljeća pronađene spore antraksa. Najbolji znanstveni zaključak koji je donesen je da su antraks i kuga djelovali u isto vrijeme – barem na području Engleske. (N. F. Cantor, 2001., str. 16-17)

⁵⁶ Noviji argumenti u prilog antraksu, a ne kugi su: populacija *Rattus rattus* ne opstaje u sjevernim dijelovima Europe zbog hladne klime te za pojedina mjesta kao Eyam u Derbyshireu te cijelom Islandu znamo da nisu imali doticaja sa štakorima, a „kuga“ se ipak tamo pojavila. (O. J. Benedictow, 2010., str. 77.)

manjem od ikoga drugog pa je plemića umrlo između 25 i 30%, seljaka 40-70%, a negdje i 80%, ovisno o području, a svećenika oko 45%.⁵⁷

Stanje je bilo kaotično, a crkvena zajednica bijedna do te mjere da početkom 1349. biskup od Batha i Wellsa podaruje mogućnost ljudima na samrti da se ispovjede „laiku, ili čak i ženi“ kako bi dobili posljednju pomast jer nije bilo mnogo živih svećenika u župi da običu oboljele.⁵⁸ Sliku engleskog očaja najbolje donosi biskup Winchestera, William Edendon, 24. listopada 1348. u pismu naslovljenog *Vox in Roma*. Pismo je upućeno svim ocima, rektorima i vikarima dijeceze, a dio glasi:

„Iako nas Bog često kažnjava, kako bi iskušao naše strpljenje i pravedno kaznio naše grijeh, čovjeku nije u moći razumjeti božanski plan. No treba se bojati da je najvjerojatnije objašnjenje da je ljudska senzualnost – ta vatra koja je planula kao rezultat Adamova grijeha i koja je od adolescencije nadalje poticaj na loše postupke – sada zaronila u veće dubine zla, stvarajući mnoštvo grijeha koji su izazvali božanski gnjev, pravednom presudom, na ovu osvetu. Ali budući da je Bog dobroćudan i milosrdan i iznad zlobe, može biti da se ova nevolja, koju smo bogato zaslužili, može izbjeći... naređujemo da svakog petka trebate ići svečano u procesiji kroz tržnicu u Winchesteru., pjevajući ove psalme i velike litanije koje su ustanovili crkveni oci za upotrebu protiv kuge ... trebaju pratiti procesiju pognutih glava i bosih nogu, posteći, pobožna srca i oplakujući svoje grijeh (svaka besposlena brbljanja posve ostavljena po strani), a idući trebaju pobožno izgovoriti što je moguće više puta Gospodnje Molitve (Oče naš) i Zdravo Marijo.“⁵⁹

John od Forduna, škotski svećenik, zapisao je u svojoj kronici 1350.: *“Božjom voljom ovo je zlo dovelo do čudne i neuobičajene vrste smrti, u tolikoj mjeri da je meso bolesnika bilo nekako napuhnuto i natečeno, i oni su razvlačili svoj zemaljski život jedva dva dana.”⁶⁰*

Još jedan podatak iz 1349. prikazuje srdžbu Božju nad engleskim narodom: Riječ je o paragrafu iz „Kronike Louth Park Abbey“ ciscertinske opatije nepoznatog autora koji zapisuje:

„Godine Gospodnje 1349. ruka Svemogućeg Boga zada ljudskom rodu smrtonosni udarac, koji, počevši od južnih krajeva, pređe na sjeverne zemlje i napadne sva kraljevstva svijeta. Ovaj udar je jednako oborio kršćane, Židove i nevjernike. Ubilo je ispovjednika i

⁵⁷ D. Armstrong, 2016., str. 62.-66

⁵⁸ J. Alberth, , 2005., str. 94.

⁵⁹ *Vox in Rama*, 1348., 21M65 A1/9 fo. 17. (iz: R. Horrox, 1994., str. 115-.116.)

⁶⁰ J. P. Byrne, 2006., str. 79.

*pokajnika zajedno. Na mnogim mjestima nije ostavila na životu ni petinu ljudi...*⁶¹ Zanimljivo je što autor spominje i Židove govoreći u kontekstu Engleske jer ih je jako mali broj⁶² tamo živio u periodu kuge, za razliku Njemačke i Francuske gdje su oni u pojedinim mjestima bili zastupljeniji. Godine 1349. počinjena su već nedjela nad Židovima pa jedino možemo zaključiti da je autor kronike čuo za te događaje i napisao da Židovi barem u Engleskoj nisu krivi za kugu i da njih samo Bog kažnjava.

Vraćajući se geografski južnije na kopno dolazimo do Pirinejskog poluotoka – amalgama kraljevstava, kršćana, Židova i muslimana. Kuga je do Balearskih otoka stigla u travnju 1348. iz južne Francuske, a nakon mjesec dana stigla je u Barcelonu i Valenciju. U opsadi Gibraltara 1350. kralj Alfonso Kastiljski zarazio se kugom što ga je učinilo jedinim europskim vladarom koji je umro od zaraze, a njegovi protivnici muslimani preventivno su se htjeli konvertirati na kršćanstvo, ali Bog nije birao – svi su oni bili kažnjeni.⁶³ Smrtnost je u Španjolskoj varirala od kraljevstva do kraljevstva: Kastilja i Leon ostali su bez 20% stanovništva, Aragon bez 35%, a Navara je ostala bez 50% stanovništva.⁶⁴

Crna smrt podijelila je tako šaroliko stanovništvo Pirinejskog poluotoka – za Crkvu i moraliste krivac je bio Bog jer je kuga „*očitovanje Božjeg gnjeva za grijeh čovjeka.*“ U zraku se osjećao teror i strah od smrti i ljudi su bili na oprezu pa bi vrlo brzo došlo do nasilnih eskalacija što se najbolje vidjelo u antisemitskim progonima gdje su Židovi smatrani krivima za trenutnu situaciju. Neki su pak apokaliptično stanje prepisivali svim ratovima i protestima koji su se događali na poluotoku.⁶⁵

Mnogi su bili u religijskoj zabludi, kao i velika većina Europe, do te mjere da su čak smatrali da je smrt kralja Kastilje, Alfonsa XI. bila puka Božja volja kako donosi Kronika o kralju: „*Kralj je bio savjetovan da se makne od bojnog polja jer su mnogi njegovi suborci umrli od te*

⁶¹ *Historia Anglicana*, 1863.-1864., str.272.-274. (iz: R. Horrox, 1994., str. 66.)

⁶² Prema nekim podacima 1290. godine je u Engleskoj živjelo svega 2000 Židova. (F. Soyer, 2019., str. 68.). Drugi pak izvori navode da ih je bilo 3000 i da su svi ili barem u velikoj većini upravo 1290. godine izbačeni iz Engleske iz sličnog razloga kao kasnije iz Francuske 1306. (<https://www.history.ox.ac.uk/why-were-the-jews-expelled-from-england-in-1290-0>). Zaključno s tim je da se vjerojatno jako mali broj uopće vratio u Englesku sredinom 14. stoljeća i privukao pažnju autora kronike.

⁶³ S. Martin, 2007., str. 79.-80.

⁶⁴ S. R. de Loizaga, 2009., str. 24.-25.

⁶⁵ S. R. de Loizaga, 2009., str. 29.-30.

*pošasti i njegovo tijelo je bilo u velikoj opasnosti. No nakon svega ovoga kralj nije želio otići...i bila je Božja volja da kralj to pretrpi...*⁶⁶

Kako je Bog vladar svemira umiješale su se teorije oko Boga i planeta i svemira te zagađenog zraka koji ispuštaju. Teoriju o tome donosi Jacme D' Agramont, profesor medicine Sveučilišta u Leridi u sjeveroistočnoj Španjolskoj 24. travnja 1348 koji zapisuje:

*„Ako je zrak zatrovan zbog trulih i krvavih supstanci u njemu, treba razmotriti je li kvarenje ili truljenje poslano u naše pustinje kao kazna za naše grijeha, ili je došlo kroz zarazu zemlje, ili vode, ili srodne stvari, ili je došlo iz viših ili superiornih uzroka kao što je utjecaj konjunkcija ili apozicija planeta. Jer ako je pokvarenost i truljenje zraka došlo zbog naših grijeha, lijekovi liječničke umjetnosti su od male vrijednosti, jer samo Onaj koji veže može odvezati.“*⁶⁷ Ovaj izvor je još jedan od dokaza da i učeni ljudi pristupaju, osim znanstvenim objašnjenjima o tome što ubija stanovništvo, drugom objašnjenju i za svaki slučaj preispitaju kolika je mogućnost da je u to sve upletena neka viša religijska figura.

Geografski nedosljedno, ali dolazimo do Svetog Rimskog Carstva do kojeg je kuga došla iz nekoliko pravaca: iz Francuske, sa sjevera Italije i s Balkana pa je teško geografski okružiti prodor kuge, ali se donekle kronološki još može popratiti pa je tako do SRC, ili do Njemačke, kako je ono često u literaturi opisano, kuga došla u lipnju 1348. Ni ova država nije zaostajala po brojkama umrlih: *„U Frankfurtu na Majni bilo je 2000 smrtnih slučajeva u 72 dana; u Mainzu je umrlo 6000 ljudi; u Munsteru 11.000; u Erfurtu 12.000; dok su u Bremenu četiri župe izgubile između sebe 7000 duša. U Beču, koji je napadnut u proljeće 1349., bilo je oko 500 mrtvih dnevno, što je prema povjesničaru Stickeru doseglo vrhunac s 960 ljudi koji su izgubili živote u jednom danu.“*⁶⁸ Dio stanovništva Beča vjerovalo je u personifikaciju kuge kao lijepe mlade djevojke koja je ovijena plavim plamenom i da zamahom ruke ubija svoje žrtve. Zbog bolesti umrlo najmanje 35% visokog svećenstva u Njemačkoj, što je 1350. postao problem te su u crkvenu zajednicu stupali mladi i neadekvatni svećenici koji su zbog oporučnih ostavština sada raspolagali velikim novčanim iznosima i zemljištima. Upravo je ta bahatost i glad za bogatstvom neposredno dovela do Reformacije jedno stoljeće kasnije.⁶⁹

⁶⁶ *Crónica del muy*, 1953. str. 391 (iz: S. R. de Loizaga, 2009., str. 25.)

⁶⁷ *Bulletin of the History*, 1949., 78.-85. (iz: J. Alberth, 2005., str. 51

⁶⁸ S. Martin, 2007., str. 65.

⁶⁹ S. Martin, 2007., str. 65.-67.

Jedina aktivna i organizirana skupina ljudi koji su se borili protiv Božje kazne za dobrobit drugih su bili flagelanti. Flagelanti su bili hodočasnici Bratstva flagelanata koji su se uzdigli upravo 1348. i 1349., a ono što su radili je bičevali se – od tu i njihovo ime (lat. *flagellare* - bičevati) u javnosti kao pokora za kolektivne grijehе koji su doveli do kuge. Iako su oni već od prije postojali, u srednjem vijeku se izrodila ideja da Bog ima na umu uništiti čovječanstvo zbog grešnosti, ali je ga je u tome zaustavila Djevica Marija jer mu je ukazala na rad flagelanata. Na početku u 14. stoljeću bilo bi ih oko 200-300, a nekad i 1000, a dolaskom kuge po gradovima bi ih se znalo skupiti nekoliko tisuća.⁷⁰ Tako su obilazili gradove bičujući se u posebnom koncipiranom javnom obredu, što je razbjesnilo crkvena lica jer su flagelanti bili fanatici koji su smatrali da imaju veću moć „upijanja i ispiranja grijeha“ od biskupa i svećenika, no niste ih mogli izbaciti iz grada jer bi vas optužili da ste antikristi⁷¹, a i javnost ih je voljela jer su oni preuzeli njihove grijehе pa su se ponašali ponizno.⁷² Manjkavost podataka o shvaćanju kuge kao Božje kazne pripisujem tome što su u Njemačkoj glavni krivci bili Židovi pa je drugačije shvaćanje vjerojatno bilo izolirano, a takvo i možda nikada zapisano.

Poljska u valu kuge 1349. godine bila je zemlja bez izlaza na more i njen teritorij nalazio se djelomično na današnjem teritoriju istočne Poljske, Bjelorusije i Ukrajine. Graničila je sa kneževinom Moldavijom, Ugarskim kraljevstvom, Kraljevstvom Češke i Velikom kneževinom Litvom. Kuga je iz više pravaca mogla prodrijeti do Poljske, no zbog nekoliko faktora⁷³ nije nanijela veliku štetu njenom stanovništvu: državna granica Poljske bila je prirodna granica – gorje Karpati, raspršenost stanovništva i navodno odluka kralja Kazimira III. Velikog da za vrijeme kuge zabrani bilo kakva putovanja u Poljsku, no to se vjerojatno odnosilo na veće i važnije gradove. Ako pogledamo samo ove argumente pretpostavit ćemo da je u Poljskoj doista bila takva situacija i da je „pobjegla“ kugi, no danas imamo pak nešto kompleksnije zaključke: Poljska je bila aktivni trgovac s Hanzeatskom ligom, koju je isto tako zahvatila kuga i proširila je svojim trgovačkim partnerima kao npr. Beču, cijena rada je drastično narasla u Krakovu što se dogodilo u skoro svim većim gradovima Europe koji su zahvaćeni bolešću jer oni živi i sposobni radnici svoj su rad od sada više cijenili i možda negdje držali i monopol tako da nam

⁷⁰ S. Martin, 2007., str. 67.-69.

⁷¹ Papa je flagelantima prijetio bulom izdanom 20. listopada 1349. da će biti ekskomunicirani, biskup Breslawa (danas Wrocław u Poljskoj) zapalio je Majstora flagelanata, a Manfred od Sicilije rekao je da će svaki flagelant biti ubijen na licu mjesta. (S. Martin, 2007, str. 74.)

⁷² N. F. Cantor, 2001., str. 153.

⁷³ Francuski povjesničari Stephane Barry i Norbert Gualde iznijeli su teoriju da su unutar Poljskog kraljevstva ljudi oboljevali rjeđe zbog imuniteta kojeg su dobili zbog svoje krvne grupe. Naravno, ta teza je odbačena.

nije jasno kako je Poljska ostala, barem prema izvorima, nezahvaćena. Drugi zaključak dolazi od povjesničara i eksperta za kugu – Olea Jørgena Benedictowa koji je iznio tezu da je komunistički režim koji je bio aktivan u 20. stoljeću u Poljskoj zabranio da se izvode statistički podaci i istraživanja o crnoj smrti u toj državi jer: „*Komunističke vlasti i ideološki nadzornici spriječili su ozbiljna istraživanja o crnoj smrti i epidemijama kuge koje su uslijedile, sumnjajući (ispravno) da bi ova studija mogla uspostaviti uznemirujuće alternativne demografske poglede marksističkoj ortodoksiji na važne povijesne događaje u kasnom srednjem vijeku.*“⁷⁴ Kada je došla kuga, kako je došla, koliko je žrtava odnijela, te općenito kakva je bila atmosfera u kraljevini samo možemo procijeniti zahvaljujući znanstvenoj blokadi 20. stoljeća.

Kako idemo dalje od Mediterana i prvih ulaznih točaka kuge u Europu imamo sve manje podataka o tim državama jer uglavnom nisu bile ekstremno pogođene kao ove južnije i ekonomski kompleksnije države. Tako dolazimo do Skandinavije kojom se kuga širila kroz 1349. godine preko Švedske i Danske koja je zaražena preko Norveške kojoj je kugu donijela Engleska.⁷⁵ Prema predajama brod iz Londona uputio se prema Oslu u svibnju 1349., dok su polaznici broda već bili zaraženi, sukladno su tako i umrli na njemu, a prema predaji Norvežani su ušli na pusti brod i tako sa sobom na kopno donijeli zarazu. Skandinavske zemlje relativno su kasno pokrštene zemlje koje su imale dugi niz stoljeća svoja poganska/starosjedilačka božanstva te stoga nije čudno da su i kugu doživljavali kroz svoje „*antropološke znakove i davali joj ljudska obličja kao: starica ili starac, dvoje djece, te animalistički prikaz kao: tronoga koza s gorućim očima*“. Ovakvi opisi kuge pronađeni su samo u Skandinaviji. U Švedskoj tako postoji folklorna predaja da je kuga zapravo starica koja bi lutala po mjestu i ako bi došla ispred vaše kuće i krenula mestu ispred vrata, ukućani bi umrli, a ako bi drškom metle pokucala na vrata, onda bi umrlo onoliko članova koliko je puta pokucala. Nažalost, doznajemo da se u pojedinim mjestima u Skandinaviji dolaskom kuge stanovništvo okrenulo ljudskim žrtvama u nadi (kao u poganska vremena) da će njihova žrtva odagnati nedaće njihove zajednice – dvoje djece živo je zakopano u gradu Gravamala, a jedna djevojčica prevarom je natjerana da uđe u grob pa su je zakopali.⁷⁶

Kada je zaraza došla do Švedske kralj Magnus IV. napisao je 1350. godine pismo svojim građanima „*upozoravajući ih na Veliku smrtnost koja im ide putem, govoreći da ju je Bog donio*

⁷⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Black_Death_in_Poland

⁷⁵ O. J. Benedictow, 2010., str. 403

⁷⁶ D. Armstrong, 2016., str. 76-77, 81-82

*zbog grijeha ljudi. Kralj dalje poziva na post petkom, procesije kroz gradove i druga djela pokore i pomirenja, sve u nadi da će umilostiviti Boga“.*⁷⁷

Kuga je tako zaokružila Europu i došla do početne točke u Europi– Rusije. Rusija je tada zvana Velika Kneževina Moskva čiji je teritorij bio u vazalnom odnosu s Mongolskim Carstvom sve do 1346. zahvaljujući kugi koja je desetkovala Mongole i podarila Kneževini političku i socijalnu samostalnost. U Velikoj Kneževini pronađen je fenomen niti jednoj drugoj državi u Europi blizak– jednodnevne zavjetne crkve (rus. *obydennaya tserkov*, eng. *one-day votive church*). Ideja iza crkava koje bi se izgradile unutar jednog dana je da Sotona ili već neko zlo ne stigne zagaditi tu ustanovu jer je građevina u tom trenutku bila i blagoslovljena te je predstavljala najsvetije utočište u tom mjestu. Crkve su građene sve do 16. stoljeća pod istim uvjerenjem da to rade u zahvali Bogu koji ih onda ne bi kaznio bolešću jer je većina stanovništva bila nepismena i neobrazovana te je ovo jedina (materijalna) ostavština kao preslika kolektivne svijesti o crnoj smrti.⁷⁸

4.2. Svemir i planeti

Bog stvori čovjeka i Bog stvori svemir ne znajući da će jednog dana svemir ugrožavati njegova stvorenja ili su barem tako mislili srednjovjekovni ljudi. Astrologija, planeti i njihov poredak i dan-danas mame ljude u vjerovanje da nebeska tijela doista mogu pozitivno ili negativno utjecati na njihovu budućnost i sudbinu, pa nije čudno da su ta vjerovanja postojala i kroz prethodna povijesna razdoblja. Tako se i razvila teorija, iako uglavnom među učenim ljudima, da sve to gore iznad nas možda ima nekakve veze s neobjašnjivom i neuglednom bolešću koja se velikom brzinom širi i rijetko kada ostavlja žive iza sebe.

Svemir je bio predmet proučavanje astrologije, znanosti koja tumači planete i kozmos i povezuje ih s ljudskim tijelom tako da su čovjek i svemir bili isti predmeti proučavanja kod astrologa i u medicini. Svaki planet ima svoje karakteristike i utjecaj, a za potrebe rada osvrnut ćemo se samo na planete Mars, Jupiter i Saturn. Mars je oduvijek karakteriziran kao zao planet, drugi „manje zao“ planet je Saturn, dok je Jupiter na spektru blagotvornijih – sve karakteristike planeta povezane su ujedno i s rimskim božanstvima po kojima nose ime. Moći planeta varirale su ovisno u kojem se horoskopskom znaku nalaze. Astrolozi su zaključili da 1345. godine dolazi

⁷⁷ D. Armstrong, 2016., str., 79.

⁷⁸ D. Armstrong, 2016., str. 86-88.

do konjukcije Jupitera, Saturna i Marsa i da će Jupiter imat nadmoć i kao „dobar“ planet naspram dva „zla“ dovesti do nekakve neutralnosti ili eventualno nekom boljitku. Ova misao se promijenila kada je kuga došla do Europe 1348. pa su se priklonili teoriji da su ipak „zli“ planeti imali nadmoć.⁷⁹

Srednjovjekovna europska medicina bazirala se na antičkim izvorima te je od tada sitno uznapredovala, zahvaljujući najviše kontaktu s arapskim medicinskim znanjem. Zahvaljujući Galenu (2.-3. stoljeće), rimskom liječniku, astronomija se nije odvajala od astrologije, a ni od medicine. Tu su vezu produbili Arapi svojim medicinskim znanjem, no i oni su napustili to vjerovanje do kraja srednjeg vijeka, za razliku od europskih medicinskih sveučilišta – na Sveučilištu u Parizu učila se paralelno fizika i astrologija s dodatkom matematike sve do 1537. godine. Drugi pobornik astrologije u kombinaciji s medicinom je Albert Veliki, njemački teolog, filozof i „aristotelovac“ iz 13. stoljeća. Svoje teorije temeljio je, kao i njegovi suvremenici, na tvrdnjama iz starijih perioda jer su se onda smatrale znanstvenim činjenicama i nisu bile povezane sa religijom.⁸⁰

Neizostavna je teorija humora od spomenutog Galena kada se priča o srednjovjekovnoj medicini i u ovom slučaju o kugi, grijesima i otrovnim svemirskim zrakom. Galen je inspiriran svojim velikim prethodnicima: Hipokratom i Aristotelom koji su nadahnuti filozofom Empedoklom (5. st. pr. Kr) koji je vjerovao da se „*sve u materijalnom svijetu sastoji od jednog ili kombinacije četiri elementa: zraka, vode, vatre i zemlje.*“ Hipokrat je ta četiri elementa onda povezo sa četiri tekućine u tijelu: krv, sluz, žuta žuč i crna žuč, pa je još dodana simbolika u broju četiri te su elementi i tekućine povezane sa četiri godišnja doba, četiri organa i četiri planeta.

Galenova je teorija da bolest nastaje kada su humori u disbalansu, a to se može dogoditi od lošeg zraka, manjka sna, nekvalitetne hrane ili od viška krvi u tijelu. Za to su dakako postojala jednostavna rješenja – otiđite gdje je zrak čist, spavajte, jedite zdravu hranu te ispuštajte krv. Na ovim “rješenjima” temeljila se cijela medicina u Europi najmanje tisuću godina. Komentar na cijelu medicinsku struku srednjeg vijeka dao je katalonski liječnik Arnaude Vilanova koji je objasnio zašto su Hipokratove i Galenove tehnike još aktualne kazavši da su oni racionalizirali

⁷⁹ R. Horrox, 1994., str. 102.

⁸⁰ J. A. Legan, 2015., str. 28.-29.

medicinu davši joj pisane zapise koji se dalje s lakoćom šire i jednostavno se mogu primijeniti u praksi.⁸¹

Prvi moderniji doktor koji je povezo konjunktiju planeta i kugu bio je Gentile da Foglino iz talijanskog grada Perugie, a na temelju kuge, njenog širenja i općenito popraćenih medicinskih komplikacija napisao je tri knjige koje zahvaćaju razdoblje od 1337. do 1348. jer je sam umro od kuge 18. lipnja 1348. Teoriju o nečemu otrovnome i nizanju planeta donosi u svojoj drugoj knjizi po redu odmah u prvom poglavlju: " ...opisujući univerzalne i posebne izvore pošasti, što uključuje "konjunktiju planeta", pomrčine i "smrdljive truleži" koje donose vjetrovi ili ispuštaju iz dugo zatvorenih špilja, ustajalih bazena vode, životinjskih balega, truli nepokopani leševi, i tako dalje."⁸² Ovo više odgovara mijazmatškoj teoriji, ali o njoj u sljedećem poglavlju.

Glavni voditelji teorije da svemir ima veze s kugom medicinski je tim liječnika sa Sveučilišta u Parizu. Tim liječnika sastao se kako bi odgovorio na upit francuskog kralja Filipa VI. jer se i on pitao tko je kriv za tu pošast. Oni su došli do zaključka 6. listopada 1348. godine i sastavili pismo:

„...stoga kažemo da je daleki i prvi uzrok ove kuge bila i jest određena konfiguracija na nebu. U godini Gospodnjoj 1345., točno u jedan sat iza podneva, dvadesetog dana mjeseca ožujka, dogodila se velika konjunktija [postrojavanje] tri viša planeta u Vodenjaku. Doista, ova konjunktija, zajedno s drugim prethodnim konjunktijama i pomrčinama, budući da je sadašnji uzrok pogubne kvarenosti zraka koji je posvuda oko nas, vjesnik je smrtnosti i gladi i još mnogo toga, čega se ovdje nećemo doticati jer se ne odnosi na našu temu. Štoviše, da je to tako, svjedoči filozof Aristotel u svojoj knjizi, O uzrocima svojstava elemenata. Otprilike u sredini [djela] on kaže da se smrtnost ljudi i depopulacija kraljevstava događaju kad god postoji je konjunktija dvaju planeta, točnije Saturna i Jupitera, tako da su zbog njihove interakcije katastrofe uvećane tri puta na treću potenciju [tj. devet puta], a sve se to može naći u [pisanjima] drevnih filozofa. Albertus [Veliki] kaže u svojoj knjizi, O uzrocima svojstava elemenata (traktat 2, poglavlje 1), da konjunktija dvaju planeta, naime Mars i Jupiter, donosi veliku kugu u zraku, i da se to događa posebno pod vrućim i vlažnim znakom [tj., Vodenjakom], kao što je bio slučaj kada su se planeti poredali [1345.]. Jer u to vrijeme, Jupiter, budući da je bio vruć i mokar, izvukao je opake pare iz zemlje, ali Mars, budući da je neumjereno vruć i suh, tada je zapalio dignute pare, i stoga je bilo mnogo munja, iskri i kužnih para i vatre u cijeloj

⁸¹ J.P. Byrne, 2006., str. 15.-17.

⁸² *Consilium contra pestilentiam*, 1479., str. 2–3, (iz J. Alberth, 2021. str. 24.)

atmosfera... Iako kužne bolesti mogu nastati zbog kvarenja vode i hrane, kao što se događa u vrijeme gladi i slabe produktivnosti, ipak smo mišljenja da su bolesti koje proizlaze iz kvarenja zraka smrtonosnije, budući da je ovo zlo štetnije od hranu ili piće jer njegov otrov brzo prodire do srca i pluća. Štoviše, vjerujemo da je sadašnja epidemija ili kuga nastala iz zraka koji je bio pokvaren u svojoj supstanci, a ne samo u svojim izmijenjenim svojstvima... Ne treba zaboraviti spomenuti da epidemija uvijek proizlazi iz Božje volje, u tom slučaju nema drugog savjeta osim da se treba ponizno obratiti Bogu, iako to ne znači napustiti liječnike. Jer Svevišnji je stvorio medicinu ovdje na zemlji, tako da, dok jedini Bog liječi bolesne, dopusti medicinu kao simbol svoje ljudskosti. Neka je blagoslovljen slavni i uzvišeni Bog, koji nikada ne uskraćuje svoju pomoć, ali onima koji ga se boje daje jasnu dijagnozu za izlječenje.⁸³

Tim liječnika sa Sveučilišta u Parizu sastao se kako bi dao odgovor francuskom kralju Filipu VI. koji bi prema tom odgovoru znao zaštititi svoje kraljevstvo, ali problem je u tome što nitko od tih liječnika nije došao u kontakt sa žrtvom bolesti i svoje su teze temeljili na antičkim izvorima i nekakvim općim načelima zaraznih bolesti koja su do tada postojala.⁸⁴

Još jedan izvor spominje tu slavnu 1345. kada je sve započelo. Gabriel de Mussis citira astrologa Jeana de Mursa koji kaže da će: „konjunkcija tri velika planeta u ožujku 1345. dovesti do uništenja sekta, promjena vlasti, pojave proroka, nemira među ljudima, nove obrede i konačno [će doći] vjetrovi zastrašujuće moći.“⁸⁵ Ovdje se ne govori konkretno o otrovnom zraku i bolesti, ali da je došlo do nemira među ljudima, to zasigurno je.

Gabriel de Mussis dalje nastavlja o planetima u razgovoru s Bogom pa Bog kaže: „Zatim, na moju zapovijed, neka planeti zatruju zrak i pokvare cijelu Zemlju; neka bude sveopća tuga i jadikovka. Neka oštre strijele iznenadne smrti zavladaju cijelim svijetom. Neka nitko ne bude pošteđen, ni zbog spola ni zbog godina; neka nevini propadnu s krivcima i nitko ne pobjegne.“⁸⁶

Iz Austrije, točnije iz Neubergera u kronici *Continuatio Novimontensis* nepoznatog autora bilježi se sljedeće:

„Iste godine [1348.] došlo je do golemih potresa u mnogim dijelovima zemlje svijeta, kao rezultat okrutne pošasti koja je prvo izbila u zemljama preko mora i usmrtila sve na razne užasne načine. Prvo, zbog zloćudnog utjecaja planeta i pokvarenosti zraka, ljudi i životinje u

⁸³ *Etude Historique*, 1888., str.76.-92. (iz J. Alberth, 2005., str. 41.-42., 45.)

⁸⁴ J.P. Byrne, 2006., str. 209.

⁸⁵ *Recueil des Chronique*,1841., str. 305-7, 340-42, 378-82. (iz R. Horrox, 1994., str. 49.)

⁸⁶ *Document zur Geschichte*, 1841.,str. 45.-57 (iz: R. Horrox, 1994., str. 15.)

*tim zemljama ostali su nepomični dok su obavljali svoj posao, kao da su se skamenili...*⁸⁷

Autor je odgovor za ovu bolest primarno pronašao u prirodnim promjenama koje su se događale u svemiru, a istovremeno i na Zemlji, točnije u prirodnim zemaljskim katastrofama kao uzročnicima kuge, no o tome detaljnije.

Planetarna konjunkcija koja se dogodila 1345. godine između Jupitera, Marsa i Saturna neke je djelomično uvjerila da je doprinijela širenju kuge poznatim svijetom. Ta tri planeta imala su svoja svojstva i karakteristike i kada su došli preblizu jedan drugoga zrak oko njih postao je zatrovan i spustio se na zemlju na štetu svega života. U sljedećem poglavlju dotaknut ćemo se slične teorije – otrovnog zraka koji nastaje zbog nečistoće i prirodnih katastrofa na Zemlji. Teorija s prirodnim katastrofama naziva se mijazmatska teorija te je često umiješana i u onu planetarnu zbog nečistog zraka. Mnogi navedeni izvori često planetarne zrake i nečistoću zraka stavljaju pod uzroke bolesti – nekada ih rangiraju po štetnosti, nekada se ne može razlučiti govori li se o dvjema različitim uzrocima stoga je teško te dvije teorije odvojiti jednu od druge osim ako se jasno naglasi tko je prema njima glavni krivac za kugu.

4.3. Mijazma i prirodne katastrofe

Kada nije kriv Bog, kriva je priroda. Hipokrit i Galen su još davno prije upoznali svijet s mijazmom kao mogućim krivcem za kugu. Mijazma dolazi od grčke riječi za zagađenje, ponajviše se odnoseći na zrak. Takav je zrak uvijek simbolizirao nešto loše pa se često mislilo da donosi i bolesti, a njegov uzrok bile su „močvare, hrpe leševa nakon bitke, raspadajuće životinje i vegetacija, ljudski i životinjski otpad i ustajali zrak.“ Postojala su i druga uvjerenja da upravo potresi mogu uzrokovati bolesti jer se pomicanjem Zemljine kore iz unutrašnjosti preko potresa otrovni zrak ispušta u atmosferu i tako je zagađuje. Također zahvaljujući spomenutim antičkim doktorima, teorija humora i elemenata povezanih oko njih dovela je do zaključka da su djeca, žene i deblji ljudi „topli i vlažni“, što ih čini lakšim metama za zarazu jer otrovnom zraku više odgovara takva „vrsta“ ljudi. Kada bi se dovelo u pitanje što je s ljudima koji su umrli od iste zaraze, a po prirodi su „hladni i suhi“ i muškarci, onda bi se njihova smrt povezala s božanskom naravi.⁸⁸

⁸⁷ *Continuatio Novimontensis*, 1851., str. 674.-676. (iz: R. Horrox, 1994., str. 59.)

⁸⁸ J. P. Byrne, 2006., str. 23.-24.

Postojalo je prema vjerovanju više načina mijazmatske zaraze: prenosiva je s čovjeka na čovjeka kontaktom (*per contactum*), doticaj sa zaraženim predmetima (*fomites*), s distance (*ad distans*), udisanjem zaraženog izdisaja, a isto se tako mislilo da se otrovne čestice zaraznog zraka hvataju za trgovačku robu, odjeću i predmete te mogu prenijeti zarazu kada bi se roba prevozila na trgovačkim brodovima do trgovačkih luka te je svojevremeno uvedena karantena da se zaraza spriječi.⁸⁹

Kako su potresi doveli do ispuštanja smrtonosnog zraka iz perspektive srednjovjekovnog čovjeka bit će opisano preko izvora iz različitih krajeva Europe. Ono što se najviše promatralo kada bi kuga zahvatila određeno mjesto je: promjene u svemiru, promjene u atmosferi/zraku i promjene kod životinja. Tako za primjer promjene u atmosferi imamo zapis medicinskog odjela Sveučilišta u Parizu koji je prethodno spomenut kao glavni izvor za teoriju da kuga dolazi zbog konjunktije, no neizostavno je da su smatrali da je tu postojao i utjecaj nečeg drugog, zemaljskog:

„Osim toga, bilo je mnogo munja i čestih bljeskova, grmljavine i vjetra koji je bio tako silovit i jak da je uzburkao velik dio zemljine prašine, donoseći je iz južnih krajeva. Ovi, posebno snažni potresi, brzo pogoršavaju stvari za sve, ostavljajući za sobom još više propadanja, mnoštvo riba, zvijeri i drugih lešina na morskoj obali, a na mnogim mjestima i drveće prekriveno prašinom. I doista, neki priznaju da su vidjeli mnoštvo žaba i zmija, koje izlaze iz lešina. Čini se da sve ove stvari dolaze od velike truleži zraka i zemlje. Štoviše, sve gore navedeno već su primijetili mudri ljudi dostojnog pamćenja koji su svoja istraživanja vodili na temelju sigurnog iskustva.“⁹⁰

Svjedočanstvo iz Padove i Lombardije donose dva kartuzijanaca: *„Nakon što je udario na Tatare, Turke i sve druge nevjernike, dogodi se 25. siječnja 1348. u 23. sat veliki potres koji je prestrašio kršćane i trajao je pola sata. Nakon toga je neviđena kuga prešla preko mora i tako stigla u Veneto, Lombardiju, Marku, Toskanu, Njemačku, Francusku i proširila se gotovo cijelim svijetom.“⁹¹*

Ponovno se vraćamo nepoznatom autoru iz Austrije koji zapisuje u kronici iz Neubergera čiji izvor možemo koristiti da podržimo prethodnu teoriju konjunktije planeta, mijazmatsku teoriju, te detalje o životinjskim znamenima kao predskazanju kuge:

⁸⁹ O. J. Benedictow, 2010., str. 54.-55.

⁹⁰ *Etude Historique*, 1888., str.76.-92. (iz: J. Alberth, 2005., str. 44.)

⁹¹ *Rerum Italicarum Scriptores XII*, 1728., 926.-927. (iz: R. Horrox, 1994., str. 34.)

„Godine 1348., na blagdan Obraćanja svetog Pavla [25. siječnja] u vrijeme Večernje, strašan potres pogodio je cijelu regiju...Iste godine došlo je do ogromnih potresa u mnogim dijelovima svijeta, kao rezultat okrutne pošasti koja je prvo izbila u zemljama preko mora i ubila sve na razne užasne načine. Prvo, zbog zloćudnog utjecaja planeta i pokvarenosti zraka, ljudi i životinje u tim su zemljama ostali nepomični dok su obavljali svoj posao, kao da su se skamenili. Tada je u zemljama iz kojih dolazi đumbir pala smrtonosna kiša, pomiješana sa zmijama i svim vrstama kužnih crva, i odmah ubila sve koje je dotakla. Nedaleko od te zemlje strašna vatra spustila se s neba i progutala sve što joj se našlo na putu; u toj vatri čak je i kamenje plamtjelo kao suho drvo. Dim koji se pojavio bio je toliko zarazan da su se trgovci koji su izdaleka promatrali odmah zarazili, a nekoliko ih je umrlo na mjestu. Oni koji su pobjegli nosili su kugu sa sobom i zarazili sva mjesta u koja su donijeli svoju robu – uključujući Grčku, Italiju i Rim – te susjedne regije kroz koje su putovali.“⁹²

Lodewijk Heyligen, flamanski benediktinac dosta se bazira na stvorenja koja su padala sa neba kako bi nagovijestili dolazak nečeg lošeg: „U rujnu 1347. u jednoj pokrajini na Istoku, tri su dana trajale nesreće koje su prestrašile cijelu zemlju. Prvog dana padala je kiša žaba, zmija, guštera, škorpiona i mnogih drugih vrsta otrovnica.“ Zmije se često spominju kao predznak nekog zla, ponajviše bolesti, a uglavnom kuge jer je zmija „nagovorila“ Evu na zlo i zmija je ubila sina egipatskog faraona tako da je ona inspirirana biblijskom konotacijom.⁹³

Moderna su zapažanja također dovela do zaključka da zapisi nastali u vrijeme pandemije spominju sljedeće pojmove: „kometi, munje i 'vatrene zmije' na nebu; oluje i kiše od zmija ili žaba; poplave, glad, potresi i skakavci; neobično deformirane zmije, crvi, krastače i jazavci; smrt životinja i spontani pobačaj kod ljudi; gljive i kvarovi usjeva; promjene u ponašanju životinja; uginuća riba; sušenje drveća; i općenito vremenske sezone nisu ono što bi trebale biti.“ Slične pojmove možemo naći i kod islamskih autora iz onog vremena koji su kugu opisivali koristeći metafore kao što je „šalica otrova, udar munje ili strelica“, a pjesnici su je vidjeli kao zmiju, tako da zmija i kuga nisu isključivo „kršćanski“. ⁹⁴

Na temu životinja kojima se predbacivalo da donose kugu, crni pas okarakteriziran je kao predznak da (će) se nešto loše odvija(ti). Michele da Piazza, franjevački svećenik opisuje ukazanje crnog psa u Messini u svojoj kronici zvanoj *Cronaca*:

⁹² *Continuatio Novimontensis*, 1851., str. 674.-676. (iz: R. Horrox, 1994., str. 59)

⁹³ N. F. Cantor, 2001, str 172.-173.

⁹⁴ J. P. Byrne, 2006., str. 55., 263.

„Jer demoni su se očitovali u gradu u obličju pasa, koji su nanosili veliku štetu tijelima stanovnika Messine... Baš kad su svi ljudi ulazili u grad, crni pas se pojavio među njima, noseći goli mač u šapi. Uletio je bijesan u crkvu, razbio i porazbijao sve srebrne posude, svjetiljke i svijećnjake na oltarima. Na taj su prizor svi, polumrtvi od užasa, pali ničice. Kad su nakon malo oklijevanja opet ustali, vidjeli su psa kako izlazi iz crkve, ali nitko se nije usudio poći za njim niti mu se približiti.“⁹⁵ Michele da Piazza ipak ima osebujnu maštu tako da njegove izjave ne treba shvaćati preozbiljno, a jedino istinito u ovoj priči može biti to da su vidjeli psa crne boje.

4.4. Židovi

U svakom povijesnom periodu postojala je neka marginalizirana skupina ljudi, odbačena od slojeva društva, i po mogućnosti okrivljena za nešto - jer bolje je da manja skupina snosi odgovornost za pogreške čovječanstva na svojim leđima nego većina. Dolaskom minornih „apokaliptičnih“ situacija (loši usjevi, ratovi, bolesti, raseljavanje stanovništva, zločini...) uvijek bi se našao krivac u nekom drugom, a ovaj su put za bubonsku kugu za cijelo vrijeme njenog trajanja bili okrivljeni Židovi. Usponom i jačanjem kršćanstva u srednjovjekovnoj Europi, Židovi su često bili mete zbog navodnih zlodjela nad Isusom Kristom – predali su ga Ponciju Pilatu, razapeli ga i ubili. Od tog događaja pa nadalje snosili su posljedice na svojoj koži. Židovi se već oko 1000. godine raseljavaju po Europi u valovima te u tom trenutku počinje njihovo udruživanje u zajednice po gradovima gdje su se bavili poljoprivredom te raznim obrtima i zanatima, pa su time stekli su velike prihode. Vrlo im je brzo bavljenje time bilo zabranjeno pa su prešli u bankarsku branšu, točnije u zajmodavce koji su često okarakterizirani kao lihvari jer su na svoje pozajmice imali visoke kamatne stope te se na takav način još brže i više obogatili. Skoro pa su monopolizirali tu granu bankarstva jer se kršćani po kanonskom pravu nisu mogli baviti takvim poslovima.⁹⁶

U prethodnim poglavljima dokučili smo da su ljudi u velikoj većini vjerovali da im je bolest donio Bog kako bi ih kaznio zbog njihove grešnosti ili da je eventualno bolest došla jer su se planeti poredali na poseban način zbog čega su njihove planetarne pare doprinijele zagađenom zraku i disbalansu ljudskih tjelesnih tekućina koji su pak doveli do bolesti. Druga većina vidjela

⁹⁵ *Bibliotheca Scriptorium*, 1791., str. 562.-568. (iz: R. Horrox, 1994., str. 38)

⁹⁶ J. Alberth, 2005., str. 117

je krivca na marginama društva: u gubavcima, siromasima, prostitutkama, zločincima, ali najviše u Židovima – ubojicama Isusa koji su bili kolektivno proganjani, ubijani, spaljivani i mučeni za vrijeme trajanja kuge. Opća misao u kršćanskom društvu bila je da je bolje da oni spriječe Židove da ih napadnu nego čekati njihov „napad“.⁹⁷

Ono što razlikuje antički i srednjovjekovni antisemitizam od onog koji se događao u 19. stoljeću i nadalje, primarno je u religijskom opredjeljenju, sekundarno u ekonomskoj supremaciji, jer kasniji je antisemitizam nastao iz ogorčenja što Židovi imaju jednaka građanska prava i mogućnosti kao i kršćanski „autohtoni“ stanovnik Europe. To se uviđa kada znamo da su Židovi, koji su se pak zbog svoje sigurnosti konvertirali na kršćanstvo, jednako bili proganjani od inkvizicije i kasnije za vrijeme kuge. Glavni razlog progona u antici i srednjem vijeku već je spomenut – napravili su deicid, što se u mislima suvremenika pretvorilo u mišljenje da ako mogu ubiti sina Božjeg, mogu bez oklijevanja ubiti i nevine ljude, pa je to eskaliralo u misao da ponajviše vole ubijati djecu. U nastavku poglavlja vidjet ćemo i još okrutnije optužbe povezane s djecom.⁹⁸

Sekundarni razlog zbog kojeg su Židovi bili mete njihova je ekonomska jakost naspram kršćanskog stanovništva, što nije baš crno-bijelo, jer po tome izgleda da kršćani nisu imali sredstava za osnovne životne potrebe, dok Židovi nisu znali gdje bi s novcem. Doduše, istina je da su Židovi bili jaki bankari i da su zahvaljujući tome imali nešto veću imovinu i da su se bavili trgovinom i rukotvorinama, no velika većina Židova, zajedno s kršćanskim stanovništvom, bila je manje ekonomske moći i kao velika masa nisu predstavljali opasnost za ekonomiju određenog područja.⁹⁹

Kako je već spomenuto, oko 1000. godine židovske se zajednice odlučuju na udaljavanje s Mediterana gdje su prije živjeli i sele se k unutrašnjosti i sjeveru Europe jer su se ekonomski trendovi preokrenuli (sajmovi, riječni promet, povezanost kontinenta, trgovačka udruženja na sjeveru) i sukladno sa željom za egzistencijom i novčanom sigurnošću iseljavaju se iz sredozemnog pojasa. Crkva i plemići pozitivno su dočekivali „izabrani narod“ jer su sa sobom donosili financije i znanje, što je doprinosilo gospodarskom rastu tih država. Crkva je pak njima obećavala sigurnost, ali sve dok oni svoje vjerovanje drže za sebe i ne pokušavaju konvertirati kršćane na svoju stranu. Stanovništvo ih pak nije dočekalo toliko pozitivno – bili su strani

⁹⁷ A. Winkler, 2007., str. 4.

⁹⁸ J. Adams, C. Heß, 2018., str. 7.-8.

⁹⁹ J. Adams, C. Heß, 2018., str. 5.-6.

element i po etnicitetu i po vjeri te definitivno nisu pokušavali prihvatiti i prilagoditi se židovstvu i njihovim običajima.¹⁰⁰ Svi ti negativni dojmovi očituju se relativno rano nakon njihovog dolaska i to kroz jednu epizodu vezanu za Prvi križarski rat kada su njemački vitezovi na putu do Jeruzalema 1096. prolazili kroz područje uz rijeku Rajnu (Porajnje) gdje su se zaustavili u Wormsu, Trieru i Metz u te tamo ubili židovsko stanovništvo. Ovaj se čin se smatra prvim antisemitskim događajem u Europi.¹⁰¹

Njihovim doseljavanjem krenule su i restrikcije – pokušali su se baviti poljoprivredom ili eventualno nečim drugim, ali im je to zabranjeno te im je dano pravo bavljenja „najnepovoljnijim zanatima“, kao što je lihvarstvo. Također su uvedene restrikcije na mjesto življenja i već su od 12. stoljeća židovske zajednice getoizirane pa je njihov dio grada bio pod posebnom prismotrom i ograđen zidom. Poznato nam je da su židovske zajednice i izbacivane iz određenih kraljevstava: iz Pariza ih je izbacio Filip II. još 1182., ali im je odobrio povratak nakon što su pristali raditi kao njegovi bankari. Engleski ih kralj izbacuje 1290.¹⁰² jer se našao u začaranom ekonomskom krugu – on, a i njegovi prethodnici (kao i veliki vladari tadašnjeg doba) pozajmljivali su novac od Židova koji su oni prethodno stekli posuđujući ga ostalom stanovništvu te je došlo do toga da kralj traži od svojih stanovnika da vrate pozajmljen novac Židovima kako bi oni taj novac njemu pozajmili. Spomenute godine Engleska se našla u ratu s Francuskom, a i u velikom dugovanju, te je jedini izlaz bio povećanje poreza, no koliko bi to ekonomski bilo održivo? Parlament je kralju naredio da izbaci Židove, a oni su mu dali ili odobrili povećanje iznosa. Izbacivanje je odlučeno Ediktom o protjerivanju (eng. *Edict of Expulsion*), a Židovi su se tek naselili natrag u Englesku dolaskom Olivera Cromwella sredinom 17. stoljeća.¹⁰³

¹⁰⁰ R. Chazan, 2018., str. 102-103

¹⁰¹ J. Svartvik, 2018., str. 365

¹⁰² D. Armstrong, 2016., str. 105-106

¹⁰³ <https://www.history.ox.ac.uk/why-were-the-jews-expelled-from-england-in-1290-0>

Slika 2 Premlaćivanje engleskih Židova dok su nosili židovsku značku kako je propisano engleskim zakonom iz 1218. Bedž je bijele boje i u obliku ploča s deset zapovijedi. Ilustracija je iz djela "Chronicle of Rochester Cathedral Priory" nastalog 1307. godine (Izvor: https://www.researchgate.net/figure/English-Jews-being-beaten-while-wearing-the-Jewish-badge-as-specified-by-Englands-1218_fig1_270704283)

Nakon protjerivanja Židovi iz Engleske naseljavaju se u Francusku, ali nisu se tamo dugotrajno zadržali jer ih već 1291. i 1299. kralj Filip IV. protjeruje kroz edikte koji se vjerojatno nisu efikasno provodili, ali zato odlukom iz 1306. naredbe su ozbiljnije shvaćene i Židovi su protjerani iz Francuskog Kraljevstva, također jer im je kralj bio dužnik, a nije imao sredstava za vratiti dugove. Tako se onda „izabrani narod“ seli preko pola Europe i jedan dio naseljava područje Pirinejskog poluotoka, a drugi dio Sveto Rimsko Carstvo. Prije 1306. godine u SRC-u je postojala židovska zajednica koju tamošnji stanovnici na jednak način nisu prihvatili jer već postojale optužbe da su Židovi ubili kršćansku djecu i njihovu krv iskoristili za vjerske obrede (1281. i 1283. u Mainzu, 1285. u Münchenu). Nedugo zatim dolazi i do masakra u Röttingenu 1298. gdje su tamošnji Židovi optuženi da su ukrali hostiju iz crkve te je organizirana grupa pod vodstvom plemića Rindfleischa pogubila članove židovske zajednice u tom gradu i još 130 raznih naselja od travnja do listopada. Car Albert I. Zatražio je da se pokolji zaustave i kaznio nekoliko gradova što su sudjelovali u ovim radnjama, ali relativno se ništa

nije promijenilo te su antisemitski pokreti¹⁰⁴ samo nastavili napredovati.¹⁰⁵ Imajući u vidu ovakve događaje i optužbe u vremenima prije crne smrti, možemo samo zamisliti što se tom narodu događalo za vrijeme trajanja pošasti.

Do sada je objašnjeno iz kojih razloga Židovi nisu bili prihvaćeni u europskim zajednicama, ponajviše onima van Mediterana gdje su bili novo pridošli narod druge vjere i etniciteta s vlastitim običajima, naseljen u izoliranim kvartovima s većim ekonomskim mogućnostima. U nastavku poglavlja pojasnit će se njihova uloga kao krivaca za kugu, uz dodatne negativne pripisane im radnje te što im se pod tim optužbama događalo za vrijeme trajanja pandemije.

Teorija da postoji židovska zavjera o uništenju cijelog kršćanskog svijeta nije glavna optužba, ali definitivno je imala velik utjecaj na kolektivnu psihu stanovnika koji se nisu osjećali sigurno uza židovske zajednice ili su pak svjedočili bolesti kojoj nisu mogli naći uzrok. Ova i ona druga glavna teorija o trovanjima bunara idu ruku pod ruku i često su obje spomenute u svjedočanstvima suvremenika pisaca/povjesničara ili prilikom ispitivanja optuženih (i uglavnom mučenih) Židova.

Jedan posebno istaknut događaj u engleskoj povijesti pokrenuo je lavinu teorija da Židovi pokušavaju uništiti cijelu kršćansku zajednicu za što su kasnije bili mnogo više optuživani, uz optužbe za trovanje bunara. Spomenuti događaj ubojstvo je dječaka znanog po imenu William od Norwicha koje se dogodilo 1144. godine, a zločin se prepisuje židovskoj zajednici čineći ovog dječaka prvom žrtvom takozvane Krvne klevete¹⁰⁶ (eng. Blood libel). Hagiografsko djelo o dječaku – svetcu napisao je engleski redovnik Thomas od Monmoutha, a u djelu donosi izjavu konvertiranog Židova Theobalda:

“... u drevnim spisima njihovih [Židovskih] predaka zapisano je da Židovi ne mogu postići svoju slobodu ili se ikada vratiti u zemlju svojih očeva bez prolijevanja ljudske krvi. Prema tome, godišnje vijeće "glavnih ljudi i rabina Židova koji žive u Španjolskoj" održano je u gradu Narbonne gdje se ždrijebom odabrala jedna od židovskih zajednica razasutih po

¹⁰⁴ Jedni od njih su: Pastirski križarski rat (Shepherds Crusade) iz 1320. na sjeveru Francuske u kojem su se seljaci pobunili protiv Židova jer su bili povezani s krunom, a kralj je stanovništvu povećavao poreze zbog duga prema Židovima (izvor: S. K. Cohn Jr., 2007., str. 31), kao i paljenje Židovske četvrti u Deggendorfu u Bavariji 1337. godine što je prouzrokovalo uništenjem grada jer se požar proširio (izvor: J. Trachtenberg, 2001., str. 90)

¹⁰⁵ A. Winkler, 2005., str. 8.

¹⁰⁶ Krvna kleveta (ili krvna optužba) je lažna optužba ili tvrdnja da vjerske manjine, obično Židovi, ubijaju djecu kako bi koristile njihovu krv u svojim vjerskim obredima. Povijesno gledano, ove tvrdnje, uz one o trovanju izvora vode i oskvrnuća hostije, bile su glavne izlike u europskom progona Židova (izvor:

https://hr.wikipedia.org/wiki/Krvna_kleveta)

cijelom svijetu i "koja god regija bila odabrana ždrijebom, glavni grad je morao taj ždrijeb primijeniti na druge gradove i mjesta, a onaj čije se ime pojavi će izvršiti taj posao".¹⁰⁷

U 13. stoljeću engleski kroničar Matthew Paris zapisuje: „gotovo svi Židovi u Engleskoj pristali su na ubojstvo [Huga od Lincolna] (biskupa) i da su svake godine sve židovske zajednice slale svoje predstavnike na tajno okupljanje gdje je kršćansko dijete jezivo ubijeno.“¹⁰⁸ Za pojedince su u ovu teoriju o uništenju, uz Židove, upleteni i muslimani, čisto zbog zaključka da oba naroda imaju jedno zajedničko – mržnju prema kršćanstvu. Neki su išli toliko daleko da su tvrdili da je islam „židovska tvorevina“ protiv kršćanstva. U Francuskoj se ova teorija o Židovima i muslimanima javila tek 1320-ih, ponajviše inspirirana Pastirskim križarskim ratom gdje je prvotna ideja bila sukobiti se s muslimanima u Španjolskoj, a onda se priča preokrenula i seljaci su se urotili protiv Francuskog kraljevstva koje su Židovi „sufinancirali“.¹⁰⁹ Teorija o globalnom zauzimanju svijeta bez kršćanstva i dalje će se spominjati u nastavku poglavlja i usko je vezana uz teoriju trovanja bunara i izvora vode.

Sada prelazimo na glavnu osudu: Židovi su trovali bunare kršćana¹¹⁰. Ova teorija, kao i prethodna, nastala je između 1347. i 1352. i počiva na upitnim davnim svjedočanstvima pojedinaca koji su tvrdili da su židovski liječnici trovali vladare, npr. Karla Velikog, Karla Čelavog i Huga Kapeta. Međutim, netko je to negdje naveo, što se uvuklo u memoriju nekih ljudi koji su to proširili dalje, ali do danas nemamo apsolutno potvrđene činjenice da se to doista dogodilo. Pod optužbom da su trovali bunare, osamdeset šest Židova (neki su od njih bili liječnici) spaljeno je u Bohemiji 1161. tako da se u kolektivnu misao uvukla poveznica da židovski doktori kuju planove protiv kršćana koristeći se otrovima, a možda i magijom, jer je su svi ti fenomeni, gledajući iz srednjovjekovne perspektive, bili u korelaciji. Sva je ta zamisao eskalirala u 14. stoljeću, s tvrdnjama da Židovi žele uništiti kršćanski svijet na jednoj većoj razini, pa su slijedile optužnice za trovanje bunara: 1308. u Vaudu, 1316. u regiji Eulenburg i 1319. u Frankoniji. Najveća optužba za uništenje svijeta otrovima zasnovana je na navodno pronađenom pismu na hebrejskom jeziku iz 1321. u gradu Parthenayu u Francuskoj koje otkriva

¹⁰⁷ F. Soyer, 2019., str. 61-62

¹⁰⁸ F. Soyer, 2019., str. 62

¹⁰⁹ F. Soyer, 2019., str. 62-63

¹¹⁰ Ova teorija nekada se pripisivala i gubavcima – 1313. godine francuski kralj Filip IV. dao je spaliti gubavce pod sumnjom da su trovali bunare, iako je pravi razlog tog zločina bio strah od širenja gube. (J. Nohl, 1961., str. 115) Nakon 1313. gubavci u Francuskoj ponovno su optuženi 1321. godine za trovanje bunara, ali sada već u koaliciji sa Židovima. Optužbe da Židovi i gubavci zajedno rade na trovanju sve su učestalije s dolaskom kuge. (J. Trachtenberg, 2001., str. 101)

da „Židovi, gubavci i Saraceni iz Španjolske žele uništiti cijelu kršćansku populaciju u Europi trujući bunare“¹¹¹ Nedugo zatim Karlo IV., francuski kralj, izdao je edikt 1322. po naredbi svog dvora da izbaci Židove pod optužbom da kuju zavjeru. Ove optužbe bile su svježijeg datuma nego „ubojstva“ europskih velikana i samo se čekala prilika kada će se za neobjašnjivu smrt u velikim brojkama okriviti židovska zajednica sa svojim otrovima.¹¹²

Još na samom početku pandemije na područja Francuske i Španjolske teorija o otrovanim bunarima uzimala je maha pa je već u travnju 1348. Jacme d' Agramont uputio upozorenje građanima Katalonije u kojem je naveo što on misli tko stoji iza bolesti:

„Drugi uzrok iz kojeg mogu doći kuga i pošast zli su ljudi, djeca đavola, koji otrovima i raznim otrovima kvare namirnice zlom vještinom i zlonamjernom radinošću. Ali ispravno govoreći, takva smrtnost nije pošast o kojoj ovdje govorimo, iako se mora spomenuti jer u nekim regijama blizu naših sada ima mnogo smrti u Collioureu, Carcassonneu, Narbonneu, baroniji Montpellier, te u Avignonu i cijeloj Provansi“¹¹³

U mjestima spomenutima gore: Narbonna, Carcassone te Languedoc i Grasse u Provansi održana su četiri različita suđenja na kojima su ukupno devetorica muškaraca optužena za trovanje bunara nakon što su uhvaćeni s praškastim otrovom te su nakon mučenja priznali da su prah stavljali u „vodu, kuće, crkve te prehrambene namirnice s ciljem da ubiju ljude“. Ovdje je bila riječ o siromasima i prosjacima različitih etniciteta, a ne o Židovima, no vrlo brzo, vremenski i geografski, i oni su postali krivci za takva djela.¹¹⁴

Trend navodnog trovanja bunara i vode proširio se u okolnim područjima i našao je nove krivce – metode trovanja bunara zabilježene su u svibnju 1348. kada su pod tom optužbom spaljeni Židovi u Provansi. Odatle su se samo proširile slične optužbe i kršćanske „metode“ za nalaženje krivaca pa su tako progoni u Španjolskoj započeli već u lipnju i srpnju. U Francuskoj su uz Židove bili okrivljeni već spomenuti marginalci, tj. siromasi, gubavci, a nekada i plemići, dok su za kugu u Njemačkoj bili okrivljeni isključivo Židovi. Nad svim skupinama optuženih nekada bi se vodilo ispitivanje uz dodatak mučenja gdje su oni krivi i nedužni priznavali sve samo da se zaustavi agonija i tortura, a pošto bi priznavali „krivnju“ dobili bi svoju presudu. Presuda je prema uglednom građaninu Narbonne, Andreu Benzeitu, izgledala ovako: „Kazna

¹¹¹ J. Trachtenberg, 2001., str. 97.-98.,101.

¹¹² J. Trachtenberg, 2001., str. 102.

¹¹³ J. Alberth, 2021., str. 54.

¹¹⁴ J. Alberth, 2021., str. 54

za njihove navodne zločine bila je teška. "Oni koji su se ispovijedali u Narbonni bili su rastrgani užarenim kliještama, vađena im je utroba, odsječene su im ruke, a zatim spaljeni."¹¹⁵

Kada se pročulo za ovakva ubojstva papa Klement VI. izdao je 5. srpnja 1348. bulu pod nazivom *Sicut Judaeis* (hrv. kao Židovi). Ovo je ulomak iz bule: „Međutim, nedavno nam je javna slava - ili točnije, sramota - skrenula pozornost da brojni kršćani za kugu kojom je Bog, izazvan njihovim grijesima, pogodio kršćanski narod, krive trovanja koja su izvršili Židovi na poticaj đavla, i da su iz vlastite usijane glave bezbožno ubili mnoge Židove, ne čineći iznimku po dobi ili spolu; i da su Židovi lažno optuženi za takvo nečuveno ponašanje kako bi im se legitimno moglo suditi pred odgovarajućim sucima - što nije učinilo ništa da ohladi bijes kršćana, već ih je još više rasplamsalo. Iako takvo ponašanje prolazi bez otpora, izgleda kao da se njihovo ponašanje odobrava. Kad bi Židovi, kojim slučajem, bili krivi ili svjesni takvih grozota, jedva da bi se mogla zamisliti dovoljna kazna; ipak bismo trebali biti prisiljeni prihvatiti snagu argumenta da ne može biti istina da su Židovi, takvim gnusnim zločinom, uzrok ili povod kuge, jer je u mnogim dijelovima svijeta ista kuga, skrivenom Božjom presudom, pogodila i pogada same Židove i mnoge druge rase koje nikada nisu živjele uz njih. Apostolskim vam pismom naređujemo da svaki od vas [biskupa] na koje je ova odgovornost stavljena, treba izravno zapovjediti svojim podložnicima, i klericima i laicima, kad su okupljeni u bogoslužju na misi, da se ne usuđuju (na svoju ruku) ovlasti ili iz usijane glave) uhvatiti, udariti, raniti ili ubiti bilo koje Židove ili ih izbaciti iz njihove službe po tim osnovama.“¹¹⁶

Papinu naredbu uslišili su samo tamo gdje je tada imao najveću moć – u Avignonu.¹¹⁷ U Njemačkoj se Crkva oslanjala na tada novoizabranog kralja Karla IV. od kojeg se očekivalo da preuzme ulogu zaštitnika, ali zbog političkih problema bio je zauzet to spriječiti, a po jednom saznanju rekao je da se u Nurembergu sva zaplijenjena židovska nekretnina može zadržati, što je dokaz da je bio daleko od zaštitnika židovskih zajednica.¹¹⁸

Kako se geografskom putanjom kuga širila po Francuskoj, Švicarskoj i Svetom Rimskom Carstvu, tako su židovske zajednice bile proganjane – nakon Francuske i Španjolske gdje su optužbe, mučenja i ubijanja započela sredinom 1348., te godine i početkom 1349. to se isto događalo uz trgovačku rutu koja je išla uz rijeku Rajnu. Već je početkom kolovoza 1348. kuga

¹¹⁵ *Viage Literatio*, 1850., str. 270.-271. (Iz: A. Winkler, 2005., str. 11)

¹¹⁶ *The Apostolic See and the Jews*, 1988., br. 373. (Iz: R. Horrox, 1994., str. 221-222)

¹¹⁷ U Avignonu se smatralo, kako je i papa rekao, da je kuga došla od Boga i astronomskih tijela i nj. poredaka, a ne zbog Židova tako da oni tamo nisu bili optuživani, a ni ubijani. J. Trachtenberg, 2001., str. 103

¹¹⁸ A. Winkler, 2005., str. 12

došla do Ženeve, a u jesen su započeli progoni Židova u Njemačkoj. Najvažniji događaji u Švicarskoj povezani sa optužbama o trovanjima su kazneni procesi koji su se odvijali u dvorcu Chillon, na samoj obali ženevskog jezera. Unutar dvorca ispitivani su Židovi i njihovi navodni kršćanski pomagači u zločinu te su ondje i mučeni te nakon priznavanja “krivnje“ spaljeni u okolici Savoie. Židovi iz obližnjeg sela bili su zatočeni u dvorcu i daju svoju izjavu 15. rujna 1348. izričući da su trovali bunare, izvore vode te hranu s namjerom da ubiju i unište sve kršćanstvo. Nadalje, najpoznatiji je izolirani slučaj o Židovu Balavignyju. U blizini dvorca uhićen je Židov imena Balavigny, u spisima je po zanimanju kirurg, a nakon mučenja priznaje:

“...da je dobio otrov od rabina Jakoba, koji je živio u Chamberyju, gradu u dolini rijeke Rhone u smjeru iz kojeg je kuga napredovala, s naredbom da distribuirao otrov u javnim vodovodima kako bi otrovao svakoga tko ih koristi. U uputama je navedeno da su razni rabini naredili da se takve štetne tvari stavljaju u izvore vode i na mnogim drugim mjestima. Ta su područja uključivala niz sela na obalama ženevskog jezera u blizini Chyllona. Kad je Balavigny izjavio da je drugi čovjek, Mussus, Židov, rekao da je stavio otrov u bunar u Chillonu, izvor vode je istražen i tvar je pronađena. U neobičnom spletu događaja, materijal je dan Židovu koji je navodno "umro zbog toga što dokazuje da je bio otrov.“¹¹⁹

Poslije te izjave navodi da je dobiveni otrov¹²⁰ načinjen od baziliska – neke vrste mističnog gmaza čiji je dah otrovan i smrtonosan.¹²¹

Nakon ispitivanja Balavignya, sljedeći ispitanici mučeni su i propitkivani što sve znaju o rabinu Jakobu – teorija je potvrđivana od strane mučenih ispitanika sa varijacijama: “...rabin Jakob je navodno poslao da se iskoriste za trovanje izvora vode. Supstanca je različito opisivana kao veličina oraha, velikog oraha, jajeta, ljudske šake ili dvije šake. Boja otrova bila je zelena, crvena, crna ili bijela. Stavljali su ga u vrećice od tanke kože velike kao šaka, dvije šake ili dva prsta. Dio materijala nalazio se i unutar tkanine ili u papiru koji je bio uvijen u obliku stošca. Osim izjave Balavignyja da tvar potječe od mitskog bića, nitko nije znao o kakvom se otrovu radi, no opisan je kao neka vrsta praha...”¹²²

¹¹⁹ *Urkundenbuch der Stadt Strassburg, 1896.*, (vol V.) str. 168-170 (iz: A. Winkler, 2007., str. 10)

¹²⁰ Autor J. Trachtenberg donosi drugu priču/izjavu koju je Balavignus dao o nekolicini Židova s juga Francuske od kojih je jedan posjedovao otrov u obliku praha načinjen od: „...srca kršćana, paukova, žaba, guštera, ljudskog mesa i posvećenih hostija.“ Taj su otrov onda prosipali u bunare i izvore vode. (J. Trachtenberg, 2001., str. 104)

¹²¹ A. Winkler, 2007., str. 8-10

¹²² A. Winkler, 2007., str. 10

Svjedočanstvo Židova zvanog Bona Dei (hrv. Dobar Bog) ne otkriva nam mnogo o samom zločinu kojeg je navodno počinio, ali otkriva kako je on mučen i kako su mučeni svi optuženici: „Bio je osuđen da bude stavljen na kolo, (rota¹²³) gdje je preživio četiri dana i noći. Dok je još mogao govoriti nepokolebljivo se držao svoje prve priče¹²⁴, a mi smo vas obavijestili da su u vladavini grofa od Savoje mnogi Židovi, a također i kršćani, priznali isti užasni zločin. Sukladno tome bili su osuđeni na kaznu spaljivanjem i nabijanjem na kolac...“¹²⁵

Histerija, panika, očaj i nemogućnost spasa i bijega od bubonske kuge bacalo je ljude u do tada neviđeno (ili barem ne tako detaljno zapisano) psihološko stanje zbog fragmenta naroda samo zato što je „različit“ i odlično žrtveno janje kako bi sebi lakše dočarali tu nedokučivu bolest i smrt oko njih. Priče i spletke širile su se tako bez ikakvih granica po cijelom kontinentu, a upravo Sveto Rimsko Carstvo bilo je uporište najvećeg progona Židova za vrijeme trajanja crne smrti u Europi.

Kako su i dotadašnje optužbe protiv Židova bile temeljene samo na nekim neutemeljenim pričama, na baziranju istih su ih ubijali kršćani Svetog Rimskog Carstva, a neki bi se složili da su upravo ta lažna svjedočanstva o trovanjima pokrenuli flagelanti u SRC-u. Prema viđenju teologa s pariškog sveučilišta Jeana de Fayta iz 1349. takva skupina bila je za štošta spremna po svojim uvjerenjima, pa tako kaže: „*posvuda [flagelanti] nastoje ubiti Židove, misleći da se Bogu sviđa da ih istrijebi*“, a iako za ovu izjavu autor nije imao previše argumenata, papa Klement VI. oslonio se na njegovu tezu i zabranio je flagelantski pokret. Nekolicina je Židova posvjedočila o strahu od flagelanata, ali nigdje nije zapisano da je upravo njihova skupina izravno počinila zločine. Oni su onda eventualno mogli poslužiti, kako je spomenuto, samo kao subjekti koji su širili lažne priče očekujući da će rasrđena skupina građana uzeti pravdu u svoje ruke i lišiti to područje židovskih trovača izvora.¹²⁶ Za takve akcije detaljnije donosi priču Mathias von Neunburg, službenik biskupa Strasbourga: „*Štoviše, potkraj kolovoza [1349.] iz Moravske su došli mnogi flagelanti koji su širili glasine protiv Židova pomoću pljačkaša i*

¹²³ Rota ili Kotač, a ponegdje poznat kao Katarinin kotač (*Catharine Wheel*) bio je jednostavna sprava za mučenje u srednjem vijeku. Kotač se sastojao od velikog drvenog kola koji se sastojao od nekoliko radijalnih krakova. Osuđenu osobu su vezivali za kotač, a čvrstim predmetom udarali su je po udovima. Korišten je za drobljenje udova i kostiju osuđenih i često je uzrokovao dugotrajno višednevno mučenje. Cilj je bila spora i bolna smrt. Ime je dobio po svetici Katarini koja je umrla mučena na kotaču. (izvor: <https://www.medievalchronicles.com/medieval-torture-devices/catherine-wheel/>)

¹²⁴ Autorica ne donosi prepisku izvora koji govore što to točno Bona Dei priznaje, a A. Winkler kaže da je priznao dvojnu ulogu u zločinu. (A. Winkler, 2007., str. 11)

¹²⁵ *Urkunden und Akten, 1896.*, str. 164-165 (iz: R. Horrox, 1994., str. 211)

¹²⁶ J. Alberth, 2005., str. 119-120

*lakovjernosti naroda. I gle, svi su ljudi pohrlili napasti Židove, a kada su Židovi vidjeli da ne mogu pobjeći nakon što su pobili tolike kršćane, spalili su svoje kuće i sebe, zajedno sa svojom imovinom.*¹²⁷

No tko je onda stajao iza širenja lažnih glasina? Antisemitizam srednjeg vijeka temeljio se na vjeri i ekonomiji, tako da su nezadovoljni ljudi koji su prema Židovima imali dugovanja, direktno ili indirektno preokrenuli svoju mržnju u fizičko napadanje, mučenje i ubijanje tog naroda. Nema nužno određenih skupina, iako se po izvorima spominju „obrnici i seljaci“ – srednji sloj ljudi koji su zahvaljujući društvenom položaju mogli okupiti masu protiv Židova, što su zapravo i radili. Njihovi postupci „opravdani“ su ovako: „*ti su 'obični ljudi' mrzili Židove jer su služili trgovcima i aristokratima, te svojim zajmovima i svojim kapitalom pomogli uspostaviti urbano gospodarstvo i političku i teritorijalnu neovisnost grada. Nadalje, Židovi su iskorištavali obrtnike zajmovima po lihvarskim stopama.*“¹²⁸ Elita i vladajući su ih se pokušali riješiti jer su bili u dugovima koje nisu mogli vratiti, a neki od vladajućih, iako ne podržavajući njihove progone, su možda pali pod utjecaj mase kao npr. vojvoda od Austrije, Alberth II.¹²⁹

Obitavanje Židova u Strasbourgu počinje u 12. stoljeću, a znamo da ih je bilo između 250 i 300 u gradu prije početka pandemije. Dakako, kuga je dolazila u više navrata i prije 1347. i nakon 1352., a i u tim periodima bolesti sumnjalo se na Židove, ne nužno ka na uzročnike bolesti, nego i za određena kaznena djela smatrani su krivima, pogotovo ako su bila na štetu kršćana – već 1330. godine, kada je pronađen mrtav dječak sa ranama na tijelu kod mlina u gradu Mutzig, građani su bez mnogo ustručavanja optužili nekoliko Židova iz okolice, a prilikom mučenja njih troje priznalo je da su počinili to ubojstvo. Ta trojica su mučena na kotaču (*roti*), a potom ubijena, a kasnije je tadašnji biskup Strasbourga tražio da Židovi plate sveukupno 8000 srebrnih maraka.¹³⁰

U jesen 1348. do Strasbourga dolaze priče o trovanjima bunara i to kao priopćenje iz nekih drugih gradova iako je ono iz Kolna više savjet vlastima što da rade jer dosadašnje teorije, priče i iskazi nisu bili dokazani i samo su širili hysteriju i paniku. Ovo je savjet iz Kolna: „*Ako bi se dopustio masakr Židova u većim gradovima... to bi moglo dovesti do vrste bijesa i nemira koji bi potaknuli narodnu pobunu među običnim ljudima. "Trebali biste donijeti odluku da zaštitite Židove u svom gradu i čuvate ih... dok se istina ne sazna..."*“ Situaciji nije pomogla ni činjenica

¹²⁷ *Fontes Rerum Germanicarum, 1843.-1868. (vol IV.), str. 261–65, 301.* (Iz: J. Alberth, 2005., str.154.

¹²⁸ S.K. Cohn Jr., 2007., str 13.

¹²⁹ S.K. Cohn Jr., 2007., str 12.-14.

¹³⁰ A. Winkler, 2005., str. 17.

da su neki drugi Židovi iz okolnih gradova na ispitivanju izrekli da su upravo Židovi iz Strasbourga krivi za trovanje vode što je samo podizalo tenzije. Prema Mathiasu von Neunburgu mnogi su samo željeli vidjeti židovsku krv bez konkretnih optužbi pa se njih tolikom brzinom osuđivalo na smrt mučenjem da se nisu mogli obraniti i poreći pripisane im optužbe.¹³¹

Grad Strasbourg 1334. priopćio je građanima „*Utješno pismo*“ gdje se grad obvezuje štititi Židove, te se te odluke pokušao i držati za vrijeme crne smrti pa su vladajući negirali da su Židovi krivi za optužene zločine. Sva je ta farsa razbijena kada se na jednom skupu u Benfeldu početkom 1349. postavilo pitanje zašto su sve kante izvađene iz bunara ako ne vjeruju da su Židovi otrovali tu vodu? Na tom skupu u nastavku vodeći lordovi iz Alsacea i biskup Strasbourga složili su se da tolerancije nad Židovima više neće biti jer narod očekuje njihova priznanja, protjerivanja ili smaknuća te se od siječnja 1349. samo čekalo kada će „tihu“ progona uzeti većeg maha. Nije se predugo čekalo i već između 16. i 17. siječnja imamo uništenja židovskih zajednica u Baselu. U Strasbourgu 8. veljače okupili su se na sastanku biskup i plemići da vijećaju o uništenju Židova, a donesena odluka prethodila je masakru za Valentinovo (14. veljače 1349.) Važan detalj za naglasiti je da se vjerojatno istovremeno dogovaralo zbacivanje gradonačelnika i njegovog zamjenika s vlasti kako bi plemstvo ubacilo svoje ljude unutra. Vjerovalo se da su se zahvaljujući novcem Židova tadašnji gradski čelnici uzdigli na društvenoj ljestvici, dok su obrtnička udruženja bila u sve većem dugu ili zbog određenih trgovačkih smicalica od strane Židova u istoj branši nisu imali dovoljno profita.¹³²

Sutradan nakon sastanka gradonačelnik i zamjenik bili su prisiljeni dati ostavku, što i čine. 10. veljače izabran je novi gradonačelnik Johann Berscholt, mesar po zanimanju, koji je vrlo brzo pristao na brisanje Židova iz grada, a nitko ga nije mogao (ni htio) zaustaviti. Već 13. veljače Židovi su uhvaćeni i na dan svetog Valentina spaljeni.¹³³ Mathias von Neunburg donosi detalje masakra: „*I tako su sljedeće subote [14. veljače] Židovi, koje su novi gradski majstori doveli u Stoltzenecke kako bi ih odande odveli, odvedeni na njihovo groblje da budu spaljeni u posebno pripremljenoj kući. A njih dvjestotinjak¹³⁴ rulja je potpuno ogolila i našla s njima mnogo*

¹³¹ A. Winkler, 2005., str. 18

¹³² A. Winkler, 2005., str. 19-20

¹³³ A. Winkler, 2005., str. 20

¹³⁴ Broj od dvjestotinjak žrtava nije spomenut u inačici prijevoda kojeg donosi autor A. Winkler, iako se osvrće na to da pisac Fritsche Closener (14./15.st) donosi brojku od čak dvije tisuće stradalih. Autor tvrdi da je brojka preuveličana i da je do tada u Strabourgu živjelo do 300 Židova s eventualnim manjim povećanjima u smislu doseljavanja Židova 1348. iz okolnih gradova gdje su suđenja i optužbe prije započeli. (A. Winkler, 2005., str. 22-23)

novaca. Ali oni rijetki koji su se odlučili na krštenje bili su pošteđeni, a mnoge su lijepe žene bile nagovorene da prihvate krštenje, a mnoga su djeca krštena nakon što su bila oteta od majki koje su odbile ovaj poziv. Svi ostali su izgorjeli, a mnogi su ubijeni dok su iskakali iz vatre.“¹³⁵

Posljednje svjedočanstvo iz Svetog Rimskog Carstva je autora Konrada von Megenberga koji zapisuje ovo oko 1350. godine:

„I ono što je iznenađujuće jest koliko je od tih 'nosača vreća' [džeparoša] ili trovača bilo kršćana, koji su se, dok su bili usred sveproždiruće vatre, zadnjim dahom zakleli da su ih Židovi podmitili novcem da počine ovo najstrašnije... Stoga je kršćanski narod diljem gotovo cijele Njemačke, potaknut tim razlozima, jurnuo na židovsku rasu s vatrom i s najnasilnijim bijesom zaprljao ruke svojom krvlju. I njihov narod je stradao, naime Hebreji oba spola, od ruke kršćana, tako da ni dojenče ni dijete zatvoreno u majčinoj utrobi nisu bili pošteđeni... Vidjeli biste djevojke i žene s nezaboravnim pogledom na anđeoskim licima kako ih glupi seljački ljudi kolju sjekirama i zakucanim toljagama i drugim ratnim oruđem bez milosti, kao da kolju svinje ili dave kokoši za kuhinju. Također, ponegdje su se [Židovi] zatvorili u kuću sa zabravljenim vratima i, nakon što su zapalili kuću, umirali od vlastitih ruku zaklavši svoju djecu, zajedno sa svojom... Štoviše, čak i nakon što su svi Židovi na mnogim mjestima ubijeni i potpuno protjerani gotovo dvije godine prije, Smrt sada prvo udara snažnom rukom na ta ista mjesta i snažno osvaja muškarce koji tamo ostaju, kao u gradu Nürnbergu. u Švapskoj i u seoskom krugu. Zbog ovog i sličnih razloga ne čini mi se da je jadna židovska rasa uzrok ove opće smrtnosti koja se proširila gotovo cijelim svijetom.“¹³⁶

U nadolazećim paragrafima prikazati će se situacija iz ostalih dijelova Europe, no broj izvora o tome ne može se mjeriti s količinom izvora iz Svetog Rimskog Carstva gdje su oni bili glavni krivci za kugu.

Započet ćemo sa svjedočanstvima koje donose francuski kroničar Gilles li Muisis i franjevac Herman Gigas. Oba kroničara daju puki pregled događaja diljem Europe s posebnim osvrtom na Sveto Rimsko Carstvo. Gilles li Muisis u svojoj kronici zvanoj „*Recueil des Chroniques de Flandre II*“ zapisuje: „Godine 1349. Židovi su hvatani i stavljeni u lance i zatvarani posvuda, u svim mjestima gdje su živjeli. Razlog tome bila je jaka sumnja da su namjeravali uništiti kršćane otrovom, te da su potajno stavljali otrov u bunare, izvore i rijeke kako bi ga kršćani pili. A zajednički izvještaj je bio da su to učinili na raznim mjestima. Jer bilo je među Židovima

¹³⁵ *Fontes Rerum Germanicarum*, 1843.-1868. (vol IV.), str. 261–65, 301 (iz: J. Alberth, 2005., str. 154)

¹³⁶ J. Alberth, 2005., str. 156-158

lukavih i učenih astrologa koji su predviđjeli nadolazeću smrtnost prema kretanju zvijezda, a to ih je potaknulo da svoje zle namjere provedu u djelo s više samopouzdanja i lukavstva. Također su po hodu zvijezda vidjeli da će jedna vjerska sekta biti uništena (i nadali su se da to znači kršćane) i da će se pojaviti ljudi s crvenim križevima (i nisu bili sigurni znači li to da će njihova sekta tada biti uništena) i rekli su mnogo drugih stvari za koje bi trebalo predugo da ih ovdje ispričam. Nekoliko ili nimalo Židova živjelo je u kraljevstvu Francuske od dana sv. Luja; ali u drugim kraljevstvima i zemljama u kojima su se nalazili svi su bili uhićeni i optuženi, a mnogi su poricali optužbe, ali neki su priznali da im je to bila namjera. Ne znam istinu o tome što se dogodilo u dalekim zemljama, ali pričalo se da su u cijeloj Njemačkoj i u drugim zemljama bili spaljivani ili obezglavljeni, ili ubijani na neki drugi način. I svakako u Lotaringiji i Bariju spaljeni su svi oni koji su se mogli naći."¹³⁷

Kroničar Herman Gigas se također osvrće na židovske progone diljem kontinenta i ponovno kao glavni fokus na događaje iz Njemačke pa zapisuje:

„Kuga je tako žestoko bjesnila da su mnogi gradovi i mjesta potpuno ispražnjeni. U gradovima Bologni, Veneciji, Montpellieru, Avignonu, Marseillesu i Toulouseu u jednom je danu umrlo tisuću ljudi, a još uvijek bjesni u Francuskoj, Normandiji, Engleskoj i Irskoj. Neki kažu da je do toga došlo kvarenjem zraka; drugi da su Židovi planirali zbrisati sve kršćane otrovom i posvuda su zatrovali bunare i izvore. I mnogi su Židovi to priznali pod mučenjem: da su uzgajali paukove i žabe krastače u loncima i tavama, te da su nabavili otrov iz prekomorja; i da nije svaki Židov znao za tu zloću, samo oni moćniji, da se ne oda. Kao dokaz ovog gnusnog zločina, ljudi kažu da su vreće pune otrova pronađene u mnogim bunarima i izvorima, i kao rezultat toga, u gradovima, mjestima i selima diljem Njemačke, kao i u poljima i šumama, gotovo svi bunari i izvori su zatrpane ili pregrađene, tako da nitko ne može piti iz njih ili koristiti vodu za kuhanje, a ljudi umjesto njih moraju koristiti kišnicu ili riječnu vodu. Bog, gospodar osвете, nije dopustio da zloba Židova ostane nekažnjena. Diljem Njemačke, na svim mjestima osim na nekoliko, bili su spaljeni. Zbog straha od te kazne mnogi su prihvatili krštenje i život im je bio pošteđen. Ova akcija je poduzeta protiv Židova 1349. godine, i još uvijek traje nesmanjenom brzinom, jer su u brojnim regijama mnogi ljudi, plemeniti i ponizni podjednako, kovali planove protiv njih i njihovih branitelja od kojih nikada neće odustati sve dok cijela židovska rasa ne bude uništena.“¹³⁸

¹³⁷ *Recueil des Chroniques*, 1841., str. 305-7, 340-42, 378-82 (iz: R. Horrox, 1994., str. 50)

¹³⁸ *Hermanni Gygantis*, 1750., str. 138-139 (iz: R. Horrox, 1994., str. 207)

Na sjeveru Europe nema niti približno ovakvih slučajeva, niti u ovoj količini, ali se isto potkrao pokoji zapis o otrovnim bunarima:

Na otoku Gotlandu najokrutniji "trovači" razotkriveni i osuđeni dvojica su klerika, od kojih je jedan prije smaknuća upozorio da su svećenici i redovnici najgori neprijatelji kršćanstva i da je Crkva izgubljena ako Bog izravno ne intervenira da je spasi. Ipak, tamošnji osuđeni kriminalac izjavio je da su ga Židovi, pod strašnom zakletvom da će uništiti čitav kršćanski svijet, unajmili da distribuira otrov od Dassela u Westfaliji do Lübecka i još dalje u Pruskoj i Livoniji, kao i u Stockholmu i drugdje u Švedskoj. (Židovi su tada bili vrlo rijetko naseljeni duž baltičke obale, a u Skandinaviji su bili potpuno nepoznati.) Ideju nije bilo teško shvatiti; priznanja su se gomilala, od Židova pod pritiskom i od kriminalaca koji su željeli skrenuti pozornost s vlastitih nedjela. Na nekim se mjestima kuga pripisivala bakanju¹³⁹ kao i otrovima Židova.“¹⁴⁰

Za kraj ukratko o sudbini Židova iz Poljske. Židovi su u Poljskoj imali sigurno utočište za vrijeme crne smrti zahvaljujući kralju Kazimiru III. Dakako, i prije njega poljski su vladari davali određene povlastice Židovima jer su htjeli poboljšati ekonomiju svoje zemlje uz novčano-robne zamjene, za što je onda dodatno poticano useljavanje Židova pa im je Boleslav VI. (Pobožni) 1264. dao privilegije koje je Kazimir kasnije priznao 1334. Naravno, nije ih mogao sve spasiti i zaštititi kada su optužbe o trovanjima kršćanskih izvora pokrenute i došle iz Njemačke u Poljsku pa znamo da su se masakri dogodili u gradovima Kaliszu, Krakovu i Glogovu.¹⁴¹ Prema drugim izvorima teorija o trovanjima bunara ipak je došla do Poljske u jednom od valova kuge i to tek 1360. godine u Krakov, Miechow te u neke dijelove Šlezije.¹⁴²

Posljedice progona Židova u Njemačkoj je da je nestalo 80 židovskih zajednica te da su pogromi organizirani u oko 340 gradova. Podatke iz Švicarske, Španjolske i Francuske gdje su se u manjem obujmu događali slični zločini nažalost nemamo, niti o nekakvom približnom broju ubijenih Židova u cijeloj Europi za vrijeme trajanja bubonske kuge.¹⁴³

Je li bilo pokušaja povratka Židova nakon završetka ovog vala kuge? Itekako, vladajućima je trebalo financija. Najbolji primjer toga je Basel: grad je pogođen potresom 1356. godine i kako

¹³⁹ Bakanje (eng. Incantations) - *etmol.* govorenjem posebnih riječi i obavljanjem posebnih radnji tjerati od koga ili navlačiti na koga bolest ili kakvo zlo; vraćati (Izvor: <https://jezikoslovac.com/word/kys3>)

¹⁴⁰ J. Trachtenberg, 2001., str. 104

¹⁴¹ <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/4098-casimir-iii-the-great>

¹⁴² J. Aberth, 2021., str. 59

¹⁴³ D. Armstrong., str. 2016., str. 107

bi se obnovio pozvao je Židove natrag da se nasele i kada su uspjeli financirati obnovu grada ponovno su protjerani 1397. godine jer je jedan Židov optužen da postavlja otrov u bunare. Židovska se zajednica u Basel vratila tek nakon četiri stoljeća od ovog protjerivanja. Židovi su se vratili postepeno i u druge gradove u Švicarskoj, a u Njemačkoj car Karlo IV. im već 1350. vraća privilegije ako se vrate natrag u Augsburg. Vojvoda Ludwig Bavarski obećao im je zaštitu 1352. godine ako se vrate natrag te im je 1360. vojvoda Rudolf Austrijski dopustio povratak u pokrajine Alzas i Švabiju. U Francuskoj su Židovima 1355. godine dane kraljevske povlastice od kralja Ivana II. kako bi se mogli naseliti „i započeti ponovno život“. U Španjolskoj su također imali snažne funkcije te pokroviteljstvo krune što je kasnije dovelo do njihovih progona 1391. Više se nakon razdoblja crne smrti Židove nije smatralo krivcima za kugu i mržnja prema njima je opala jer su pronađeni neki novi krivci: sa 16. na 17. stoljeće krivci su sada bili medicinski radnici i vještice.¹⁴⁴

Zašto Židovi više nisu krivi za kugu? Došlo se do nekoliko razumnih zaključaka koji su se mogli potvrditi: papa Klement VI. dao je vrlo racionalan zaključak zašto se Židove ne smije ili barem ne treba ubijati:“ *... ne može biti istina da su Židovi, takvim gnusnim zločinom, uzrok ili povod kuge, jer je u mnogim dijelovima svijeta ista kuga, skrivenom Božjom presudom, pogodila i pogađa same Židove i mnoge druge rase koje nikada nisu živjele uz njih...*“¹⁴⁵ – Ljudi su umirali tamo gdje Židova nije ni bilo, a i Židovi gdje god bili i sami umiru od kuge. Kako nemamo nikakve brojke koje bi doista mogle dokazati nešto takvo ili upravo suprotno, opovrgnuti, možemo izvući nekoliko teorija bez realnih dokaza zašto bi se pomislilo da Židovi manje umiru i da su sukladno s tim oni trovali druge: Židovi su kao zajednica uglavnom u svakom gradu bili getoizirani – ograđeni zidinama ili na rubu grada udaljeni od centra i vreve te su tako bili u manjem doticaju s ostalim građanima i zarazom, tako stvorivši sustav, ne u doslovnom smislu, karantene prije karantene. Druga teorija zašto su možda Židovi umirali u manjim brojkama njihovi su religiozni običaji, ponajviše Pasha kada bi se sve namirnice od žita, koje ujedno i najviše privlače male glodavce, izbacivale iz svojih kuća, a ako nema glodavaca nema ni buha pa ni kuge. Ponovno, ovo su samo nekakve teorije zašto bi eventualno u nekim mjestima Židovi manje umirali nego drugdje, ali već prethodno spomenuti visoki postotci smrtnosti tvrde da kuga nije birala ni mjesto ni vrijeme niti diskriminirala po vjerskoj i etničkoj osnovi.¹⁴⁶

¹⁴⁴ S. K. Cohn Jr., 2007., str. 26-27

¹⁴⁵ *The Apostolic See and the Jews*, 1988., br. 373 (Iz: R. Horrox, 1994., str. 222)

¹⁴⁶ D. Armstrong., 2016., str. 107

5. Liječenje kuge i njen utjecaj na mentalno zdravlje

Prema mišljenju srednjovjekovnog čovjeka za pandemiju crne kuge koja je trajala od 1347. do 1352. bilo je više uzročnika tj. krivaca: to je bila Božja kazna nad čovječanstvom zbog kolektivne grešnosti, planeti Mars, Jupiter i Saturn poredali su se 1345. godine u jedan niz te su njihove pare stvorile oko njih otrovni zrak koji se spustio na zemlju ili je pak zemlja stvorila te otrovne pare zbog trulih leševa i potresa koji su rasporili Zemljinu koru pa je izašla otrovna para ili je za to odgovoran čovjek – ponajprije Židovi, pa onda ostali marginalci.

Kojeg god uvjerenja ljudi bili kuga je nastupila u jedan od svoja tri tipa i rijetko je ostavljala žive. Kao i kod svake bolesti, doktori ili bar učeni ljudi koji imaju kakvog medicinskog znanja, makar laičkog i travarskog, pokušali su pomoći žrtvama na razne načine. Terapije su se odnosile na uzimanje određenih pripravaka (unutarnja primjena), mazanje određenim preparatima (vanjska primjena), promjena prehrane i stil života i svaki je doktor imao svoj lijek za kugu jer su i „uzroci“ bili različiti.

Gentile da Foligno, već spomenuti talijanski liječnik, koji je donio teoriju da je bolest nastala preko otrovnog zraka, donosi ove savjete kako se riješiti kuge:

Prvo, da ljudi trebaju prikladno konzumirati finu hranu i piće u odmjerenim količinama i odgovarajuće kvalitete, i trebaju razumjeti finu hranu i piće, na koje su ljudi općenito navikli. Ali ribu treba izbjegavati, jer je nipošto ne smiju konzumirati muškarci. Štoviše, za zelenu salatu savjetuje se da je, ako je bila na hladnom, muškarci nikako ne smiju konzumirati, ali da je, kada joj se vrati boja, sigurna za jelo. Nadalje, od raznih namirnica preporučamo jesti dobro meso, uključujući piletinu i čvorke. Ali od govedine [preporučamo] kastrirane krave i koze i telad u laktaciji, kao i mladu svinjetinu. Također, preporučujemo pažljivo pripremljen kruh i probrana vina, kako bi ljudi živjeli u dobrom raspoloženju dajući oduška svom strahu. Drugo, da se koriste purgativi¹⁴⁷ i flebotomije¹⁴⁸, a ariševa gljiva sa svojim ljekovitim svojstvima uvijek se preporučuje kao purgativ, u skladu s onim što liječnici propisuju itd. Treće, da muškarci trebaju uzimati barem dva ili tri puta tjedno do kraja svibnja [1348] najbolji terijak¹⁴⁹ ili protuotrov.

¹⁴⁷ Purgativi - laksativi

¹⁴⁸ Flebotomija – ispuštanje krvi

¹⁴⁹ Terijak – „Spoj elemenata koji se koristi od davnina i često se sastoji od desetaka sastojaka, od kojih je najvažniji bila zmijska koža, za koju se smatralo da neutralizira smrtonosni otrov u bolesnoj osobi. Foligno je bio snažan zagovornik terijaka kao lijeka protiv kuge, jer je smatrao da je uzrok bolesti otrovne, a ne humoralne prirode.“ (J. Alberth, 2005., str. 49) „U srednjovjekovnoj Europi terijak ili melasa bila je najcjenjeniji i najskuplji

I, ako je pacijent muškarac, ovo mu treba dati ako je u dobi između četrnaest i trideset i jedne godine; može se davati ženama u istim dozama ili više ako su u dobi od četrnaest do trideset i pol godina. Štoviše, za bebe koje su u prvoj godini života, a koje ne bi trebale uzimati ove doze, bit će dovoljno da terijakom namažu dijelove tijela, odnosno prsa, trbuh i nos. Nadalje, dozu treba uzeti ujutro s čistim vinom ili s vinom razrijeđenim s vodom, ali bez pijenja uobičajenih osvježenja. Ali terijak je već trebao odležati godinu dana, a budući da ne mogu svi ljudi dobiti terijak, preporučuje se da siromašni muškarci konzumiraju poriluk ili svetu vodu i scabiosu [vrsta biljke] ili mladi luk, na bilo koji način koji im se sviđa bolesniku: da li ih kuhati ili otopiti u vinu, ili ih jesti sitno nasjeckane, ili ih jesti sirove, ili piti vino napravljeno od njih, ili ih jesti s malo octa ili vina ili samo s vinom ili s vodom, ili piti njihov sok. I može se jesti samo jedna od navedenih stvari i nastaviti s tim, ili [jesti] jedna od njih na jedan način, a druga na [drugačiji] način. Štoviše, doza u bilo kojoj količini - bilo da se uzima jednom ili dva puta ili tri puta - trebala bi biti dovoljna, a one mogu biti korisne ne samo siromašnima nego i bogatima. Ali što se tiče učinkovitosti terijaka ako se tako daje nakon prethodno navedenog mjeseca [svibnja], mi ne možemo biti sudac. Četvrto, preporuča se paljenje vatre u domovima i na mjestima gdje ljudi žive, te da se ljudi mirno odmaraju. Također, treba zapaliti vatru bilo koje vrste mirisnog bilja, a kuću i grad treba očistiti od prljavštine [tj. izmeta], a da bi se spriječila prljavština, voće i začini - koji su dolje opisani - trebaju biti na raspolaganju. Na kraju, odgovorit ćemo na pitanja koja postavljaju obični ljudi, a prvo među njima je je li češnjak učinkovit kod ove kuge. I preporuča se da obični i rustikalni muškarci, kojima terijak nije dostupan, mogu ovo koristiti, ali da drugi ne smiju. Njegova namjena je da ima neki učinak protiv bolesti, ali umjesto toga tijekom kuge srce ga razgrađuje u nešto drugo, što se događa kada se zaprlja vodom. Drugo je pitanje je li složenica od armenskog bola¹⁵⁰, aloja, smirna i šafran bili su učinkoviti kod ove kuge, što su doista liječnici sjeverno od Alpa propisali. Naš odgovor je da ovaj spoj, ako ga razborito sastave liječnici u skladu sa stanjima svake bolesti, koja se mogu primijetiti kod pacijenata, i iako se pravi [armenski] bol ne može vidjeti ili naći u našoj zemlji, usprkos tome, kad bi se pronašao, pa čak i kad ne bi bio pravi, svedjedno bismo mogli prihvatiti njegovu upotrebu za suzbijanje određenog blokiranja putova duha [tj., arterija], koje smo pronašli kod onih ljudi koji nemaju disanje u plućima, i zato što smo otkrili

od svih lijekova, a iako su recepti za nju brojni i raznovrsni, zajednički sadržaj uvijek je bilo pasirano meso zmijske, koje je često oguljeno i pečeno prije nego što se ostavi sazrijevati godinu ili više“ (N. F. Cantor, 2001., str. 173.)

¹⁵⁰ Armenski bol – „, oblik gline s visokim udjelom željeznog oksida. Galen ga je prepisivao i bio je dobro poznat među medicinskim autoritetima na Bliskom istoku. Uzimao se interno i primjenjivao izvana kao tretman za otekline bubona“ (J. Alberth, 2005., str. 50)

*da stezanje u prsima uzrokuje štetu cijelom trupu tijela. Ali ako se otkrije da je prsni koš u određenim trenucima namješten da bude stegnut, onda nema razloga za brigu i njegova uporaba se ne preporučuje. Treći upit je da li su gorke trave, ocat i sok od ikakve koristi, a mi savjetujemo da se ocat pomiješa s vinom, pod uvjetom da je vino dobro i miris podnošljiv. Ali budući da će oboje stvarati toplinu, bilo bi sigurnije koristiti čisti ocat. Štoviše, kolegij preporučuje da, milošću Gospodina koji je naš lijek u ovome, neki dobri ljudi koji se savjetuju s liječnicima donesu propise za svoj grad, u skladu s [liječničkim] informacijama, kako bi zaštitili svoje građane dobrobit. Sve ove stvari, zajedno s mnogim drugim problemima koje smo ispitali, elementarne su za autore medicinskih udžbenika. Ali liječničke dijagnoze, koje se tretiraju u ovim spisima iznad, mogu se dodati ili oduzeti u skladu s onim što se utvrdi da odgovara okolnostima svakog grada i mjesta i pojedine osobe. Molimo Boga da poboljša zdravlje muškaraca.*¹⁵¹

Ovo je jako detaljan i složen opis specifičnih sastojaka koji mogu pomoći u otklanjanju kuge čiji su benefiti poznati još od antike. Zanimljivo je da postoje i supstitucije za skupe sastojke i najčešće se radi o lako dobavljivim namirnicama tako da nijedan sloj društva nema privilegije biti „spašen“ zbog svog ekonomskog stanja. Isto tako vrlo je detaljno opisan način uporabe sastojaka, te ako nekome ne odgovara na jedan način, sastojak može primjenjivati na više njih tako da se ostavlja veliki broj opcija, sve s jednim humanim ciljem da se ljudi zaštite od zaraze.

Sa sjeveroistoka Španjolske već spomenuti doktor Jacme d'Agramont isto dovodi u pitanje izvor kuge i navodi rješenja:

„Ako je zrak kužan zbog truljenja i kvarenja njegove supstance, treba razmotriti je li njegovo kvarenje ili truljenje poslano u naše pustinje kao kazna za naše grijeha, ili je došlo kroz zarazu zemlje, ili vode, ili srodne stvari, ili je došlo iz viših ili superiornih uzroka kao što je utjecaj konjunkcija ili apozicija planeta. Jer ako je pokvarenost i truljenje zraka došlo zbog naših grijeha, lijekovi liječničkog umijeća su od male vrijednosti, jer samo Onaj koji veže može odvezati... Ali ako je truljenje zraka došlo sa zemlje ili iz vode... ako je truljenje došlo pod utjecajem neke konjunkcije ili apozicije planeta, u takvom u tom slučaju treba izabrati niska mjesta i podzemne prostorije za stanovanje...treba držati prozore i otvore čvrsto zatvorene. I treba ložiti vatru u sobi od dobrog drva za ogrjev, kao što su ružmarin i mirta, ili od čempresa, kojih ima u velikom izobilju, ili od smreke ili arapskog desticadosa [riječ je neidentificirana] ili od lavande, vulgarno nazvane espigol... .. [Agramont tada daje poseban pripravak za

¹⁵¹ Archiv für Geschichte der Medizin, 1911., str. 84-86 (iz: J. Alberth, 2005., str. 48-50)

fumigacije od strane "velikih lordova."] Također se može pripremiti za velike lordove fumigacije najdragocjenijeg slatkiša koji se zove Gallia muscata [doslovno, "francuski mošus"], ili nekog drugog tzv. "crna konfekcija." Ali obični ljudi mogu koristiti sljedeći režim. Oni mogu založiti vatru u svojim kolibama i svojim odajama od ružmarina i smreke, i napraviti fumigacije od tamjana i smirne ili drugih jeftinih stvari kao što su "cimiana" [kumin] ili "trava thur" [tamjan]. I reći ću da sama vatra može učinkovito ispraviti zrak koji je truo u svojoj supstanci. Savjetujem da se takav režim nastavi kao jedan od najvažnijih i najnužnijih. I opet se mora reći da je najkorisnije pod sobe poškopiti ružinom vodicom i octom.... U takvim vremenima treba izbjegavati nasilne vježbe jer takve vježbe uzrokuju da mnogo zraka koji je prljav i zatrovan dolazi do srca...Čovjek treba što manje jesti i piti. Osobito piće mora biti umjereno i preporučljivo je da kontrolira svoju žeđ. Također treba koristiti u svim namirnicama mnogo octa, kiselice, soka od naranče i limuna i drugih kiselih stvari koje su najkorisnije. Bistro svježe vino bolje je od slatkog, jer vino koje sadrži slatkoću lakše truli i ima veliku sklonost pretvaranju u žuč. Također treba izbjegavati u takvim vremenima ptice koje se hrane u blizini stajaćih voda, kao što su vodene kokoši i guske, te patke i druge životinje koje imaju prirodno vlažno meso, kao što su odojci i janjad. Također, u takvim vremenima treba zabraniti ljigave ribe kao što su lampure i jegulje i grabljivice kao što su delfin, morski pas, tun i slične ribe. Osobito treba izbjegavati, osim gore navedenih riba, sve druge ribe koje su pokvarene i smrde. A ako ih se slučajno mora jesti, treba izabrati ono što je najbolje u kraju, poput lososa, jesetre, cipla, iverka, vahnje i sličnih riba, a treba ih konzervirati u octu ili soli. U takvim vremenima najbolja je riba pečena ili pečena na žaru na ugljenu. Od voća u takvim vremenima bolje je ono koje je kiselije, kao što su crvene bobice, kiseli nar i taperes en sols [kapar] Treba uzeti tri puta tjedno ujutro jedan drahm ili tri dinara [težina tri novčića] finog terijaka. Kaže se da je vrlo koristan...Nakon hranjenja prirodno slijedi spavanje. Kažem da za spavanje treba odabrati sobu prema načelima o kojima se raspravljalo u režimu zraka...savjetujem da se tijelo pročisti laganim pročišćavanjem, tj. ne prejakim da bude opasno...ako me netko pita u kojoj je mjesечеvoj četvrti najbolje puštati krv, ja kažem u trećoj četvrti. I također kažem da je to bolje učiniti sredinom ove treće četvrti, pod uvjetom da se Mjesec u takvim vremenima ne vidi u znaku nepovoljnog za krvopuštanje, kao što su Blizanci, Lav, Djevica, Jarac i neki drugi. I u ovom režimu također je važno da se muškarac suzdrži od tjelesnog odnosa sa ženom. Pretjerivanje u tim stvarima uvijek predstavlja veliku opasnost za naše tijelo. Ali, posebno u takvim vremenima, čini znakovito i izrazito veliku štetu i štetu. I također kažem da je u takvim vremenima

*uobičajeno kupanje također vrlo opasno, jer kupka otvara pore na tijelu i kroz te pore ulazi pokvareni zrak i ima snažan utjecaj na naše tijelo i na naše zdravlje.*¹⁵²

Oba vrlo detaljna izvora poklapaju se u nekoliko savjeta: kvalitetna hrana u manjim porcijama, korištenje terijaka, loženje učestalo vatre u prostorijama kojima se obitava, jesti što kiseliju hranu i koristiti ocat. Može se pretpostaviti da je ovo jedan skup šabloniziranih medicinskih savjeta da se bolesti „slične“ kugi i njenim simptomima olakšaju, smanje ili u potpunosti ozdrave čovjeka.

U nastavku paragrafa recept je protiv kuge koji su osmislili za engleskog kralja Edvarda VI:“

*„Uzmite pet šalica rute¹⁵³ ako je muškarac, a ako je žena izostavite rutu, jer ruta oporavlja muškarca, a slabi ženu; a zatim uzmite pet plodova tanseya (vrsta cvijeća – hrv. naziv Vratić) i pet malih vlatića vlasca i veliku količinu cvjetova nevena punih malog vlasca iz usjeva koji su poput šafrana vlasca. A ako možda ne dobiješ cvjetove, uzmi lišće, a onda moraš imati nevena više od ostalih. Zatim uzmite jaje koje je tek sneseno, napravite rupu na oba kraja i otpuhnite sve što je unutra. Stavite ga na vatru i pustite da se peče dok se ne samlje u prah, ali nemojte ga spaliti. Zatim uzmite malo dobre melase i zapržite sve ovo bilje u njemu s dobrim pivom, ali ih nemojte cijediti. I onda natjeraj bolesnika da to pije tri večeri i tri jutro. Ako ga [bolesnici] zadrže [u sebi] imat će život.“*¹⁵⁴

Naša pretpostavka može biti da su ovi sastojci bili među najboljim medikamentima koji su se koristili u širokoj lepezi bolesti i kod pojave simptoma pa nagađamo da su liječnici ili neki već tvorci ovog lijeka smatrali da ako kombiniraju najbolje i najjače lijekove moći će zaštititi kralja (a valjda i druge koji su imali pristupa sastojcima) od crne smrti. Isto tako, koliko je medicina tada mogla biti „univerzalna“, toliko su liječnici imali slobodu kreiranja i kombiniranja sastojaka koji se nisu koristili (u toj mjeri ili za tu svrhu) u drugom djelu kontinenta. Za primjer samo vidimo da prethodna dva savjeta kako se štiti od kuge imaju poprilično velike sličnosti te se radi o Italiji i Španjolskoj, dok recept iz Engleske nema ni približno iste sastojke koje koriste liječnici iz ovih dviju mediteranskih zemalja. Isto tako, zanimljivo je kako se davala pažnja

¹⁵² *Bulletin of the History*, 1949., 78.-85. (iz: J. Alberth, 2005., str. 51.-54.)

¹⁵³ Ruta – Rutvica, Smrdljiva Rutvica... „Ruta je bila u narodnoj medicini, jedna od najčešće korištenih biljaka, a danas to više nije slučaj. I to ne zato što bi bila djelotvorna, nego zato što je njezin učinak prejak.“ (izvor: https://hr.wikipedia.org/wiki/Smrdljiva_rutvica)

¹⁵⁴ ” *Notes and Queries*, 1878., str. 343. (iz: R. Gottfred, 1985., str. 116.)

različitosti spolova te kako se smatra da žene ili muškarci mogu ili ne mogu konzumirati određene namirnice, s dozom banalnosti da muškarci ne mogu konzumirati hladnu salatu.

Slika 3 Najraniji prikaz utjecaja kuge -prikazuje ljude kako nose ljesove onih koji su umrli od bolesti u Tournaiju, dan. Belgija, 1349. (izvor: <https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2017/08/18/542435991/those-iconic-images-of-the-plague-thats-not-the-plague>)

Rijetko se povjesničari bave psihološkim karakterom ljudi iz prošlosti i ono je postalo zanimanje znanstvenika u drugoj polovici prošlog stoljeća zbog toga što je prvenstveno teško doći do tih informacija – nitko nije mislio da je nužno za zapisati, a ako su i zapisane, interesa za njih je nedostajalo da se dalje istražuju. Samo će se kratko obraditi psihološka slika ljudi u njihovom najcrnjem periodu života i jednim od najgorih pošasti koje je zatekla svijet.

Kako je psihički kuga djelovala na ljude i jesu li se sa pozitivnim mislima mogli isto zaštititi od nje? Taj nam odgovor donosi Giovanni Boccaccio koji u Dekameronu kaže:

„A bilo je i takvih koji smatrahu da će se umjerenim životom i uzdržljivošću othrvati toj nevolji; i združivši se nekoliko njih, posve odvojeno od ostaloga svijeta življahu; i skupljajući se i zatvarajući u one kuće gdje ne bijaše ni jednoga bolesnika, da bi ljepše živjeli, vrlo umjereno uživajući najbiranija jela i odlična vina i kloneći se svakoga razvrata, ne trpeći da itko s njima govori ili da im izvana donosi vijesti o smrti ili o bolesnicima, čamili su uz glazbu i one užitke koji im bijahu dostupni. Drugi, zavedeni suprotnim mišljenjem, tvrdili su da je najpouzdaniji lijek tomu zlu mnogo piti i uživati i skitati se okolo pjevajući i šaleći se, i zadovoljiti želju čime god se može, i smijati se i rugati svemu što se zbivalo; pa kako su govorili

tako su i radili koliko god su mogli, danju i noću, sad u jednoj krčmi sad u drugoj, pijući bez reda i mjere i radeći sve to još i više po tuđim kućama, samo ako bi u njima otkrili nešto što im je godilo ili im se mililo. A to im je lako bilo činiti, jer su svi (kao da im više nije bilo života) i sebe i svoje poslove zapuštali: stoga su mnoge kuće postale opće dobro, te se njima i stranac služio, ako se kraj njih našao, kao što bi se njima služio gospodar; ali su usprkos toj životinjskoj nakani, koliko god su mogli, sveudilj izbjegavali bolesne. U tolikoj tuzi i nevolji našega grada bijaše gotovo posve srušen i uništen častan ugled zakona, kako ljudskih tako i Božjih, jer njihovi zastupnici i izvršitelji, kao i ostali svijet, bijahu svi pomrli ili se porazbolijevali, ili im bijaše preostalo tako malo čeljadi da ne mogahu više nikakve službe obavljati; stoga je svakomu bilo slobodno činiti što god ga bijaše volja. Mnogi se pak držahu srednjega puta između ta dva gore spomenuta, ne uzdržavajući se od jela koliko prvi, i ne podavajući se piću i razuzdanostima koliko drugi, nego po želji dovoljno uživahu, i ne zatvarajući se idahu naokolo noseći u rukama tko cvijeće, tko mirisne trave, tko raznovrsne mirodije koje često prinošahu nosu, misleći da je najbolje krijepiti mozak takvim mirisima, jer se činilo da je zrak sav bio zasmrađen zadahom leševa i prožet vonjem bolesti i ljekarija.¹⁵⁵

U Austriji način razmišljanja i „slavljenja“ života nije puno odudarao od onog u Italiji, pa tako nepoznati autor iz kronike *Continuatio Novimontensis* zapisuje:

Kuga se oko blagdana sv. Martina spustila na imanja Neuberga i usmrtila mnoge redovnike i stanare. Ljudi su bili duboko potreseni ovim strašnim događajima, a promišljeni ljudi odlučili su da pokušaju razveseliti jedni druge utjehom i veseljem, kako ih ne bi svladala potištenost. U skladu s tim, gdje god su mogli, održavali su zabave i vjenčanja s vedrim srcem, tako da su ponovnim raspirivanjem neke vrste polusreće mogli izbjeći očaj¹⁵⁶

Ljudi koji su umrli od kuge doživjeli su užasnu sudbinu, a govorimo o sljedećim simptomima: buboni, povraćanje, migrene, otežano disanje, iskašljavanje krvi, potpuno gašenje cijelog sustava organa u roku od 24 sata... Međutim, oni koji su uspjeli ostati živi i netaknuti tom bolešću morali su se nositi s daleko većim posljedicama: vidjeti svoje mrtve, ostaviti sve iza sebe, živjeti u strahu, živjeti u svijetu koji je kompletno transformiran počevši od ekonomije pa do umjetnosti i religijskih vjerovanja.

¹⁵⁵ Dekameron, 1999., str. 12

¹⁵⁶ *Continuatio Novimontensis*, 1851, str. 674-676 (iz: R, Horrox, 1994, str. 61)

6. Zaključak

Bolest koja nosi mnogo imena, crna smrt, bubonska kuga, Velika pošast, *Pestis atra* ili *arta mors*, *Yersinia pestis* uglavnom je poznata samo kao kuga. Širenjem iz Kine prema zapadu došla je u kontakt s Tatarima koji su na poluotoku Krimu imali svoje interese kao i đenovški trgovci. U bijegu od sukoba Đenovljani 1347. na svojim brodovima prenose malene bacile oku otkrivene tek 1894. Maleni bacili su *Yersinia pestis* od kojih se razvija kuga, zoonoza koja je u periodu od 1347. do 1352. usmrtila trećinu stanovništva Europe.

Bolest je dolazila u tri oblika: bubonski, onaj najpoznatiji bio je vidljiv na tijelu preko bubona – tamnih oteklina na koži u području limfnih čvorova. S tim oblikom kuge imali ste oko 40% šanse za preživljavanje, što je naspram postotka kod pneumatske, oko 5%, i septičke gdje jedva da je postojala šansa za ozdravljenjem, vrlo visoko.

No, ni za što od ovoga prosječan srednjovjekovni čovjek nije znao. Kako će znati da Đenovljani sa sobom donose najsmrtonosniju bolest onoga doba, da je prenose buhe i štakori koji su gosti naselja, da bolest ima nekoliko verzija i da simptomi mogu biti do sada neviđeni, što ulijeva strah i paniku te da što god pokušali, neće ozdraviti. Zato je morao pronaći krivca kojeg poznaje, ili barem zna da postoji. Krivci za kugu iz perspektive srednjovjekovnog čovjeka spadaju u tri kategorije: božanski, prirodni i ljudski krivci.

Bog je univerzalno prihvaćen kao najveći krivac po Europi jer najviše izvora koji govore da je to kazna nad ljudima jer su kolektivno svi postali grešni, te se mogu naći po čitavom kontinentu što nije čudno jer srednjovjekovna Europa temelji se na religijskim osnovama gdje je vladalo uvjerenje da pojedini grijesi nose posljedice sa sobom, čime se trudilo postići moralnu čistoću zajednice. U nadi da će se Bog smilovati pojedincima, određene su procesije i molitve za oprost, gradile su se crkve, a možda je upravo i crkva sv. Vlaha u Dubrovniku podignuta u čast Bogu da oslobodi Dubrovčane kuge. Flagelanti su išli korak dalje pa su se bičevali na javnim mjestima misleći da grijeh ovog čovječanstva mogu obrisati svojom krvlju te da će pošast nestati. No ni to nije pomoglo da se zaustavi širenje kuge i smrtnosti.

Druga kategorija je priroda i pod nju spadaju planetarna teorija i mijazmatska teorija kao krivac za kugu. Planetarna teorija je najviše potkrijepljena radom medicinskog odjela sa Sveučilišta u Parizu 1348. godine kada ih je francuski kralj zamolio da mu donesu odgovore tko ili što stoji iza nepoznate bolesti. Smatrali su da se dogodila konjukcija između Jupitera, Saturna i Marsa i da su ova dva zadnja „loši“ planeti koji ispuštaju loše tvari kada su jedan u blizini drugoga. Te

loše tvari ili plinove tako su planeti ispustili i otrovali su zemlju, atmosferu i kroz disanje čovjeka ušli su u njegov organizam i zarazili ga. Druga bi bila mijazmatska teorija koja ima svoje temelje u planetarnoj, ali onda se dalje širi i na mogućnost otrovnog zraka koji se stvarao i na zemlji, u tlu i vodama, te isto tako preko udisaja čovjek truje svoj organizam zaraženim zrakom, a ponajviše je izražen ako prema Galenovim parametrima ima disbalans humora.

Treća skupina su ljudi. Kada ne možete dokazati da je nešto iznad vas krivo za smrt vaših bližnjih, sugrađana i životinjama, onda ćete krivca potražiti u zemaljskom obličju i u nečemu što onda vi možete kazniti kad ono već kažnjava vas. Tako su za stvoritelje ili prenositelje kuge optuženi marginalci, niži sloj ljudi koji su zbog određenih karakteristika odbačeni od ostatka stanovništva (prosjaci, prostitutke, kriminalci, muslimani, gubavci...), a među takvom marginalnom skupinom ljudi našli su se i Židovi. Oni, zajedno sa marginalcima optuživani su ponajviše u Svetom Rimskom Carstvu te nešto manje u Francuskoj i Španjolskoj – državama gdje su i bile velike zajednice Židova u tadašnjem periodu jer su prethodno izbačeni iz Engleske i Francuske. Židovi su predstavljali strani element koji nije dobrodošao u središnjoj Europi, a odatle su se naselili iz područja Mediterana zbog trgovačkih promjena i bolje ekonomske situacije. Kao strani element koji prosječnom srednjovjekovnom čovjeku nije donosio nikakvu korist, dapače, donosio im je više štete jer su židovski obrtnici konkurirali s cijenama svog zanata naspram drugih, a novčane pozajmice nosile su sa sobom visoke kamate, isti taj prosječni čovjek uzeo je stvar u svoje ruke i optužio Židove da truju bunare i izvore pitke vode te tako ubijaju stanovništvo. Masovno su se tako proširila uhićenja Židova po Njemačkoj i Švicarskoj gdje su Židovi ili odmah ubijani, ili im se sudilo uz mučenje gdje bi, da mučenje prestane, priznali da su podmetali pa ih onda po priznanju ubili. Prema izvorima cijele Židovske zajednice bile bi spaljene ili bi se čak i sami zapalili zajedno sa svojom imovinom kako ne bi pali u ruke kršćana. Ono što se događalo židovskoj zajednici u Europi bilo je samo dio antisemitskog pokreta kojeg se nastavio do 20. stoljeća

Za kraj navedeno je nekoliko dobrih namjera medicinskog liječenja nepoznate bolesti. Kroz određene supstance liječnici su pomagali ljudima da umire bol, ali ne i da ozdrave jer se od kuge rijetko kada ozdravljalo. Srednjovjekovna medicina nije pretjerano napredovala u odnosu na svoje temelje – antičku medicinu te su medicina i liječenje bili poprilično šablonizirani jer nije bilo mnogo odmaka i novih saznanja od onih starih tisuću i više godina. U zadnjem su poglavlju dva velika savjeta kako se čuvati od te nepoznate bolesti, jedan dolazi iz Italije, drugi iz Španjolske i može se primijetiti više sličnosti među njima, npr. spomen terijaka, sastojka korištenog od antike protiv otrova zmije ili sličnih stvari.

Ono najmanje zapisano, ali ne manje važno je psihološka slika ljudi za vrijeme trajanja pandemije. Rijetki su izvori koji ukazuju kako se život ljudi promijenio u periodu kuge. Nažalost, neke detaljne opise od tadašnjih suvremenika nemamo, ali imamo dovoljno da možemo dočarati sliku sebi o: roditeljima koji bježe iz grada i ostavljaju svoje najmlađe jer su imali manje šanse za preživljavanjem, gladnu i ostavljenu djecu, osobe koje pokapaju svoje bližnje i vraćaju se kući bez ikoga, strah, panika, činjenica da ne znate što se događa, ali ni kako se obraniti od tog, drugi su pak zanemarili kompletno bilo kakve moralne i etičke norme koje su do tada postojale, živjeli su na rubu, pljačkali, konzumirali alkohol jer su znali da su vjerojatno i njihovi dani odbrojani, te nisu marili događa li se to zbog malene buhe na štakoru, zbog Božje kazne, jer su se neka svemirska tijela spojila i otpustila otrov u zrak ili su pak neki marginalci zajedno ili bez Židova postavili kakvu vrećicu s otrovom u njihovu vodu.

7. Popis literature

7.1 Primarni izvori

Archiv für Geschichte der Medizin, 1911., Karl S. , “Pestschriften aus den ersten 150 Jahren nach der Epidemie des ‘schwarzen Todes’ 1348,” Archiv für Geschichte der Medizin, vol. 5, 1911., str. 84–86.

Bibliotheca Scriptorum, 1791., R. Gregorio, „Bibliotheca Scriptorum qui res in Sicilia gestas sub Aragonum imperio retulere I, Palermo, 1791,

Bulletin of the History, 1949., Jacme d’Agramont, “Regiment de preservacio a epidimia o pestilencia e mortaldats,” prev. M. L. Duran-Reynals i C.- E. A. Winslow, *Bulletin of the History of Medicine*, vol. 23 1949., str. 75, 78–85.

Cronaca, 1980., *Cronaca*,, ur. Antonino Giuffrida, ILA Palma, Palermo, 1980

Crónica del muy, 1953, D. Alfonso Onceno, *Crónica del muy alto et muy católico rey*, Biblioteca de Autores Españoles” Madrid, 1953.

Consilium contra pestilentiam, 1479, G. da Foligno., *Consilium contra pestilentiam*, ur. Bono Gallo, Colle di Valdelsa, 1479.

Continuatio Novimontensis, 1851, Continuatio Novimontensis, ur. G. H. Pertz, Monumenta Germaniae Historica – scriptorum IX, Hanover, 1851.

Dekameron, 1999., Giovanni Boccaccio, Dekameron, prev. Jerka Belan i Mate Maras, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1999.

Document zur Geschichte, 1841., A. W. Henschel, „Document zur Geschichte des schwarzen Todes,” *Archiv für die gesammte Medicin* ed. Heinrich Haeser, II, Jena, 1841, str. 45-57.

Etude Historique, 1888., H. Émile Rébouis, Étude historique et critique sur la Peste, Paris, 1888.

Fontes Rerum Germanicarum, 1843.-1868, Fontes Rerum Germanicarum: Geschichtsquellen Deutschlands, ur. J. Friedrich Boehmer, A. Huber, vol. 1-4., Stuttgart, 1843-1868.

Hermanni Gygantis, 1750., Hermanni Gygantis, ordinis fratrum minorum, Flores Temporum seu Chronicon Universale ab Orbe condito ad annum Christi MCCCXLIX, ur. J. G. Meuschen, Leiden, 1750.

Historia Anglicana, 1863.-1864, *Historia Anglicana 1272-1422.*, ur. H. T. Riley, vol 2., Roll Series, 1863-1864.

Historiae Byzantine, 1729, N. Gregoras, *Historiae Byzantine*, ur. J. Boivin, Venecija, 1729.

Historiarum, 1832., J. Cantacuzenos, *Historiarum*, ur. B. G. Niebuhr, Bonn, vol III., knjiga IV., 1832.

Notes and Quaries, 1878, “Recipe for Edward IV’s Plague Medicine,” Notes and Queries, ur. J. Francis, vol 9, 1878.

Recueil des Chroniques,1841, *Recueil des Chroniques de Flandre II*, ur. J. J. de Smet, Brussels, 1841.

Rerum Italicarum Scriptores XII, 1728., Cortusii Patavini Duo, sive Gulielmi et Abriegeti Cortusiorum, Historia de Novitatibus Paduae et Lombardiae ab anno MCCLVI usque ad MCCCLXIV, *Rerum Italicarum Scriptores XII.*, ur. L. A. Muratori, Milan, 1728.

„*The Chronicle of Jean de Venette*“ 1953., *The Chronicle of Jean de Venette*, ur. A. P .Evans, New York, Columbia University Press, SAD, 1953.

The Apostolic See and the Jews, 1988., *The Apostolic See and the Jews*, ur. S. Simonsohn, vol I – Documents 492.-1404., Pontifical Institute of Medieval Studies; Studies and Texts 94, Toronto, Kanada, 1988, no. 373.

Urkundenbuch der Stadt Strassburg, 1896., *Urkundenbuch der Stadt Strassburg*, ur. W. Wiegand, vol. 5., Politische Dokumente von 1332-1380., 1896.

Viage Literatio, 1850., J. Villanueva, Viage Literario a las Iglesias de Espana XI Viage a Gerona, Madrid, 1850

Vox in Rama, 1348., *Vox in Rama*, Hampshire Record Office, Reg. Edyngdon, 21M65 A1/9 fo. 17, 1348.

7.2 Literatura

J. Adams, C. Heß, 2018., Volcanic Archives: Towards a Direct Comparison of Pre- Moder and Modern forms of Antisemitism, (ur.) J. Adams, C. Heß, „*The Medieval Roots of Antisemitism*

Continuities and Discontinuities from the Middle Ages to the Present Day“, Routledge, SAD, 2018.

J. Alberth, 2005., „*The Black Death - The Great Mortality of 1348–1350, A brief history with documents*“ SAD, 2005.

J. Alberth, 2021., „*Doctoring The Black Death Medieval Europe’s Medical Response To Plague*“ Rowman & Littlefield, Ujedinjeno Kraljevstvo, 2021.

D. Armstrong, 2016., „*The Black Death: The World’s Most Devastating Plague*“ Great Course, SAD, 2016.

C. S. Bartsocas, 1966, Two Fourteenth Century Greek Descriptions of the "Black Death" *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* , October, 1966, Vol. 21, No. 4 (October, 1966), Oxford University Press, str . 394-400

O. J. Benedictow, 2010., *What Disease was Plague? On the Controversy over the Microbiological Identity of Plague Epidemics of the Past*“, Brill, Leiden, Boston, Nizozemska - SAD, 2010.

J. P. Byrne, 2006., „*Daily life during the black death*“ The Greenwood Press “Daily Life Through History” Series, Greenwood Press, SAD, 2006.

N. F. Cantor, 2001., „*In the wake of the plague: The Black Death and the world it made*“, The Free Press, SAD, 2001.

R. Chazan, 2018., „ The Role of Medieval Northern Europe in Generating Virulent Anti-Jewish Imagery“ (ur.) J. Adams, C. Heß, „*The Medieval Roots of Antisemitism Continuities and Discontinuities from the Middle Ages to the Present Day*“, Routledge, SAD, 2018.

S. K. Cohn Jr, 2007., „The Black Death and the Burning of Jews“ *Past & Present* , Aug. No. 196, 2007., str. 3.-36

M. W. Dols, 1977., „The Black Death In The Middle East“, Princeton University Press Princeton, New Jersey, 1977.

R. S. Gottfried, 1985., *The Black Death: Natural And Human Disaster In Medieval Europe*“, The Free Press, New York, SAD, 1985.

R. Horrox, 1994., *The Black Death*“, Manchester University Press, Engleska, 1994.

B. Lee Grigsby, 2004, *Pestilence In Medieval And Early Modern English Literature*“
Routledge, New York & London, SAD i Engleska, 2004

J. A. Legan, 2015., "The medical response to the Black Death" *Senior Honors Projects, 2010-2019.*, James Madison University, SAD., 2015.

S. R. de Loizaga, 2009., „ *La Peste En Los Reinos Peninsulares Según Documentación Del Archivo Vaticano (1348-1460)*“ . Bilbao, Španjolska, 2009.

S. Martin, 2007., „*The Black Death*“ Pocket Essentials, Engleska, 2007

T. S. Miller, 1976., „The plague in John VI Cantacuzenus and Thucydides“, *Greek Roman Byz Stud (Cambridge Mass):17(4)*, 1976., str. 385-395.

G. Ravančić, 2004., "Prilog proučavanju Crne smrti u dalmatinskom gradu (1348.-1353.) - raspon izvorne građe i stanje istraženosti na primjerima Dubrovnika, Splita i Zadra", *Povijesni prilozi*, vol.23, br. 26., 2004., str. 7-17.

G. Ravančić, 2006., "Neka razmišljanja o posljedicama epidemije crne smrti 1348. godine u Dubrovniku", *Ekonomska i ekohistorija*, vol.2, br. 1, , 2006. str. 5-21

J. Svartvik, 2018., „The Theology of the Land in Jewish-Christian Relations and Its Role un Misunderstandings between Jews and Christians“ (ur.) J. Adams, C. Heß, „*The Medieval Roots of Antisemitism Continuities and Discontinuities from the Middle Ages to the Present Day*“, Routledge, SAD, 2018.

F. Soyer, 2019., „*Medieval Antisemitism?*“ Arc Humanities Press, Leeds, Ujedinjeno Kraljevstvo, 2019

J. Trachtenberg, 2001., *The Devil And The Jews The Medieval Conception Of The Jew And Its Relation To Modern Antisemitism*“ Verda Books, SAD, 2001.

C. Tsiamis et alii, 2011., „Epidemic waves of the Black Death in the Byzantine Empire 1347-1453 AD.“, *Infez Med.*, 19 (3), 2011., str. 194-201

A. Winkler, 2005., „ The Medieval Holocaust: The Approach of the Plague and the Destruction of Jews in German, 1348-1349“ . *Federation of East European Family History Societies*, vol. XIII, 2005., 6-24.

A. Winkler, 2007., „ The Approach of the Black Death in Switzerland and the Persecution of Jews, 1348–1349.“ *Swiss American Historical Society Review*, 43(3),2007., 4-23.

8. Sadržaj

Rad pod nazivom *Suvremenici o uzročnicima kuge s kraja 1340-ih* bavi se detaljnijom analizom toga tko je krivac za kugu iz perspektive srednjovjekovnog čovjeka. Kako je crna smrt brzo napredovala kroz Europu, tako je ostavljala velikom brzinom veliki broj žrtava iza sebe, a nikome nije bilo jasno tko ili što stoji iza toga. Tako je za krivca određen Bog koji je kaznio cijelo stanovništvo zbog kolektivnih grijeha koji su se nakupili te je poslao neizlječivu bolest na njih. Druga skupina krivaca su planeti i otrovni zrak kojeg su ispustili te su te otrovne čestice pale na zemlju i ispunile atmosferu kojima bi se ljudi prilikom udisaja zarazili. Treća skupina krivaca su ljudi, marginalci i ponajviše Židovi koji su okrivljeni da stavljaju otrov u izvore vode i bunare, sve to jer su skovali zavjeru da pokore kršćanski svijet i zavladaju istim.

Ključne riječi: kuga, Srednji vijek, Bog, religija, pošast, bubonska kuga, crna smrt, svemir, Židovi

9. Summary

Contemporaries on the causes of the plague from the late 1340s

The written paper entitled *Contemporaries on the causes of the plague from the late 1340s* deals with a more detailed analysis of who is to blame for the plague from the perspective of the medieval man. As the Black Death advanced rapidly through Europe, it also claimed a large number of victims in its wake, and no one knew who or what was behind it. Thus, the culprit was determined to be God who punished the entire population for the collective sins that had accumulated and sent an incurable disease upon them. Another group of culprits are the planets and the toxic air they released, and these toxic particles fell to the Earth and filled the atmosphere, which would infect people when inhaled. The third group of culprits are people, marginals and mostly Jews who are accused of putting poison in water sources and wells, all because they hatched a conspiracy to subjugate Christendom and rule over it.

Keywords: Plague, Middle Ages, God, religion, pestilence, bubonic plague, Black Death, Space, Jews